

A FISKÁLIS-KATONAI ÁLLAM ÉS A KATOLIKUS MONARCHIA A 16–17. SZÁZADBAN

Az elmúlt évtizedekben a kora újkori Európa történetírását markáns és divatos irányzatok határozták meg. Évtizedek óta vita tárgyát képezi, hogy létezett-e hadügyi forradalom, és ha igen, akkor annak mik a technológiai, térbeli és időbeli kiterjedései, határvonalai. A hadügyi forradalom körül zajló vitától nem függetlenül került be a történetírás legutóbbi fősodrába az úgynevezett fiskális-katonai állam körüli vita, azaz egy tudományos interpretáció arra, hogy a kora újkori pénzügyi folyamatok, az állam és a rendek együttműködésének a változásai, az államszervezés hatékonysága (vagy éppen annak hiánya) miként befolyásolják az állam és/vagy dinasztia hadviselő képességét, expanzióját, valamint hadügyi és társadalmi fejlődését.¹

A hadügyi forradalom és a fiskális-katonai állam elmélete a spanyol történeti irodalomban

A spanyol birodalom hanyatlása, a birodalmi glória elvesztése és a perifériára szorulás a spanyol történetírás egyik állandó és visszatérő tematikája. A birodalmi glória elvesztésének okáért a Habsburg-dinasztia fenntarthatatlan fiskális politikáját és az eladósodás folyamatát jelölték meg.²

A hispaniai történetírásban nagyon komoly hagyományai vannak a gazdaságtörténeti és hadtörténeti jellegű kutatásoknak, hiszen örök kihívás azt megválaszolni, hogy a világ első globális hatalmából miként lett periférikus, lesajnált, szegény állam a 20. század elejére.³

¹ A hadügyi forradalom nemzetközi és hazai szakirodalmáról lásd B. Szabó János, a fiskális-katonai állammal pedig Kenyeres István – Pálffy Géza e számban közölt tanulmányát. *Kenyeres István: A „Fiscal-Military State” és a Habsburg Monarchia a 16–17. században*. In: *Művészet és mesterség*. Tisztelgő kötet R. Várkonyi Ágnes emlékére I–II. Szerk. Horn Ildikó et al. Bp. 2016. I. 91–122.

² A témakör hosszú és részletes történetírásai, valamint szépirodalmi műltra tekint vissza. Pl. *Xavier Rubert de Ventós: El laberinto de la Hispanidad*. Espejo de España. Barcelona 1987.; *Anthony Pagden: Señores de todo el mundo. Ideología del Imperio en España, Inglaterra y Francia (en los siglos XVI, XVII y XVIII)*. Barcelona 1997.

³ *Pagden, A.: Señores de todo i. m.*; *Ricardo García Cárcel: La leyenda negra. Historia y opinión*. Madrid 1992., a 20. századi szemléletekről különösen: 202–217.; *Uó: Las culturas del Siglo de Oro*. (Cambio 16.) Madrid 1996. Egy nagyon egyedi gazdaságtörténeti megközelítés a spanyol királyságok gazdasági „versenyképességéről”, összevetve más európai területekkel *Carlos Álvarez Nogal: The Rise and Fall of Spain (1270–1850)*. In: *Economic History Review* 66. (2013) 1. sz. 1–37.

A 2008-as gazdasági válság, amelynek a spanyolok a legnagyobb elszenvedői a görög, ír és más európai államokkal egyetemben, talán szokatlan, de semmiképpen sem meglepő módon megihlette a spanyol történetírást. A gazdaságtörténészek intenzíven kezdtek el foglalkozni a válságok történelmi hátterével. A *new fiscal history* nemzetközi trendjéhez úgy tűnik, hogy a spanyolok két fontos irányból csatlakoznak. Egyrészt jelentős művek születnek olyan szerzők tollából, mint Carlos Álvarez Nogal⁴, Carlos Javier de Carlos Morales⁵, Francisco Comín Comín⁶ stb., akik részletesen elemezték a Habsburg Katolikus Monarchia pénzügyi politikáját a krízisek, az eladósodás és a hatékonyság szempontjából.⁷ Az általuk felvázolt kép rendkívül komplex pénzügyi rendszereket mutat, amely szakít a Habsburgok fiskális politikájáról alkotott eddigi alapjában negatív véleménnyel. A másik irányzat leginkább a navarrai egyetem és egyes andalúziai oktatók kiemelkedő teljesítményéhez kapcsolódik. A *fiskális-katonai állam* brit mintára a spanyol történetírásban leginkább a navarrai egyetem egyes történészei, Agustín González Enciso⁸, Rafael Sánchez Torres⁹, illetve a sevillai Bartolomé Yun-Casalilla¹⁰ tudományos tevékenysége révén terjedt el, kifejezetten a 18. századi Bourbon Spanyolországra alkalmazva. Ez a tudományos közeg a 18. századi angol fiskális-katonai állam mintájára elemezte a kora újkori spanyol monarchiákat, és arra a következtetésre jutott, hogy a 18. századi Bourbon Spanyolország alapjában véve megfelel a klasszikus modellnek, és az angol mintával összhangban szintén fiskális-katonai állammak tekinthető. Egyes

⁴ *Álvarez Nogal, C.*: The Rise and Fall i. m.; *Carlos Álvarez Nogal – Christophe Chamley*: La crisis financiera de Castilla en 1575–1577. Fiscalidad y estrategia. In: Revista de la historia de la economía y de la empresa 7. (2013) 187–211.; *Carlos Álvarez Nogal*: Oferta y demanda de deuda pública en Castilla. Juros de alcabalas (1540–1740). Madrid 2011.

⁵ *Carlos Javier de Carlos Morales*: El precio del dinero dinástico: endeudamiento y crisis financieras en la España de los Austrias, 1557–1647. II. Madrid 2016.; *Uő*: Endeudamiento dinástico y crisis financieras en tiempo de los Austrias: las suspensiones de pagos de 1557–1627. Libros de la Corte 7. (2013) 59–128.

⁶ Crisis económicas en España. 1300–2012. Eds. Francisco Comín Comín – Mauro Hernández. (Lecciones de Historia) Madrid 2013.; *Francisco Comín Comín*: Las crisis de la deuda soberana en España (1500–2015). Madrid 2016.

⁷ *Comín, F. – Hernández, M.*: Crisis económicas i. m.; España en crisis. Las grandes depresiones económicas, 1348–2012. Eds. Enrique Llopis – Jordi Maluquer de Motes. Barcelona 2013. Kiváló összefoglaló az elmúlt évtized legjelentősebb műveiről *José Miguel Escribano Páez – Alejandro García Montón*: De gobernantes y deudas. Una década de producción historiográfica sobre la Castilla de los Austrias. In Cuadernos de Historia Moderna 42. (2017) 2. sz. 369–410.

⁸ *Agustín González Enciso*: El estado fiscal-militar. Una reflexión alternativa. In Memoria y Civilización 11. (2008) 271–295.; *Uő*: Un Estado militar. España, 1659–1820. Madrid 2012.

⁹ *Rafael Sánchez Torres*: Military entrepreneurs and the Spanish contractor state in the Eighteenth Century. Oxford 2016.; *Uő*: El precio de la guerra: el estado fiscal-militar de Carlos III (1779–1783). Madrid 2013.; *Uő*: War, State and Development. Fiscal-Military States in the Eighteenth Century. Pamplona 2007.

¹⁰ *Bartolomé Yun-Casalilla – Francisco Comín Comín*: Spain. From Composite Monarchy to Nation-State, 1492–1914. An Exceptional Case? In: The Rise of Fiscal States: A Global History 1500–1914. Eds. Bartolomé Yun-Casalilla – Patrick K. O’Brien. Cambridge 2012. 233–266.; *Bartolomé Yun-Casalilla*: Marte contra Minerva. El precio del imperio español, c. 1450–1600. Barcelona 2004.

pontokban eltéréseket emelnek ki azt hangsúlyozva, hogy a spanyol uralkodók a 18. században olyan válságos állapotokat örököltek Habsburg elődjeiktől, hogy annak eredményeképpen két vezérmotívum jellemezte a korszak hispániai nagypolitikáját: egyrészt mindenáron meg akarták akadályozni az eladósodást, másrészt a háborúkat, amennyire lehetett, el kívánták kerülni.¹¹

Egyes atlanti államok – elsősorban Anglia a 18. században – arra törekedtek, hogy hatékony pénzügyi intézményeket hozzanak létre, amelyek a tőkepiacokkal összekapcsolódva pénzügyi forrásokat biztosítottak, de egyben az állam költekezését keretek között tartva, kereskedelem és gazdaságösztönző lépések révén teremtettek hatékony és fenntartható működést. Társadalmi szempontból ez egyben azt is jelentette, hogy a korona hatékony együttműködést alakított ki a kereskedelemben érdekelt, abból vagyonosodó és jellemzően „nemzeti” társadalmi rétegekkel, akik cserébe sokkal szívesebben hitelezték a korona háborúit. Az uralkodó ezáltal olcsó hitelhez jutott, „ellenszolgáltatásként” viszont a háború sokkal inkább a kereskedelmi érdekeket (is) szolgálta. Ezek az államok, amelyek a fiskális-katonai államban a fogalom mindkét tartalmi részére hatékony megoldást találtak, szemmel láthatóan hosszú távon fenntartható globális hatalmakká váltak. Ugyanakkor, más dinasztiák – így a spanyolországi Habsburgok – más utakat jártak, a dinasztikus politika a drasztikus eladósodásra épült, ami azonban összeegyeztethetetlen volt a tartós gazdasági növekedéssel. Joggal merül fel a kérdés, hogy mennyire hasonlítható össze egy olyan összetett birodalom, mint a Katolikus Monarchia más államokkal, a protestáns Angliával, a katolikus Franciaországgal vagy a Holland Köztársasággal? A Katolikus Monarchia önmagában olyan komplex, többközpontú állam volt a 16–17. században, ahol a birodalom heterogenitása, az egyes területek földrajzi távolsága, a három, sőt Fülöp-szigetek révén négy kontinensre kiterjedő mérete miatt egyedülálló volt. Talán a korabeli Oszmán Birodalom vagy a 18–19. századi Anglia (immár teljesen más történelmi környezetben) küzdött hasonló méretű kihívásokkal. Az összehasonlítást az is nehezíti, hogy a Katolikus Monarchia dimenziói okán egyszerűen nem is volt nagyon más megoldás, mint a külföldi tőkepiacok, az európai bankár-dinasztiák bevonása, ami az adott struktúrák mellett folytonos és növekvő eladósodáshoz vezetett. A hatalmas méretek, a sokszínű rendi rendszerek nemcsak a Habsburg dinasztia egyes koronáin belül, hanem a koronák és tartományok között szintén sokszínű megoldást igényeltek: a birodalom finanszírozásához Európa tőkepiacainak teljességére volt szükség. Más szóval: a helyi, azaz kasztíliai és más spanyol tőkeerő kevés volt ahhoz, hogy a dinasztikus politikát hatékonyan kiszolgálja. Viszont a nemzetek feletti dinasztiához kötött fiskális megoldások

¹¹ *González Enciso, A.*: El estado fiscal-militar i. m. 286–288.

szükségszerűen kevésbé voltak figyelemmel Kasztília, Nápoly, Szicília vagy egyéb területek helyi gazdaságnövelő szükségleteire. Korabeli „globális hatalmat” a 16. és 17. században a korabeli gazdasági adottságok mellett a „külföldi” hitelforrások ilyen arányú bevonása révén lehetett működtetni. Főleg olyan helyzetben, amikor a dinasztia számára kimeríthetetlen és hatalmas „zsebpénzként” jelent meg a gyarmati ezüst és arany, ami sok esetben a hitelezés fedezeteként szolgált, ilyen különleges forrás ugyanis sehol máshol nem állt rendelkezésre. E jelentős gazdasági előny révén hiányzott, illetve sokkal később jelent meg az a kényszerítő erő, ami a spanyol uralkodókat gazdasági hatékonyságra, a kereskedelem ösztönzésére készítette volna.¹²

A hadügyi forradalom kapcsán a spanyol szakirodalom nagyjából egységes abban, hogy a nemzetközi, ezen belül leginkább az angolszász háttérű történetírók meglehetősen mostohán bántak a Katolikus Monarchia katonai és politikai jelentőségével, fiskális kapacitásával, még inkább innovációs képességével és annak hatásával az európai hadügyekre. Talán Geoffrey Parker tartozott az első olyan angolszász (had)történészek közé, aki jelentős spanyolországi levéltári kutatásokat végzett, és naprakésszé vált a spanyol történetírás kritikus kérdéseiben.¹³ Parker az úgynevezett Ejército de Flandes, azaz a németalföldi spanyol királyi sereg részletes tanulmányozása révén ugyan egyértelműsítette, hogy a kora újkori spanyol hadsereg, azon belül a híres spanyol terciók jelentősége és hatása az európai hadügyi fejlődésre kiemelkedő, ennek ellenére a spanyol hadügyi változások – mind szárazon mind vízen – kevésbé ismertek, vagy egyes esetekben tudatosan negligáltak tűnnek az angol nyelvű szakirodalmat vizsgálva.¹⁴ Olvasás közben – kis túlzással – olyan érzést nyújt, mintha a 16–17. századi spanyol birodalom egy tehetetlen és rugalmatlan monstrum lett volna, ami arisztokratikus nemtörődomséggel és barokkos eleganciával hagyta, hogy a szorgos és hatékony kisebb államok lekörözzék.

Talán mindezek okozhatták, hogy Spanyolország – Közép-Kelet Európa mellett – azon kevés területek közé tartozik, ahol a hadügyi forradalom körüli történetírói vita termékeny talajra hullott, és a nemzetközi irodalomban megjelenő (sok

¹² *Carlos Morales, C. J.*: *Endeudamiento dinástico* i. m. 126–127.; *González Enciso, A.*: *El estado fiscal-militar* i. m. 287–289.

¹³ *Geoffrey Parker*: *The Army of Flanders and the Spanish Road 1567–1659. The Logistics of Spanish Victory and Defeat in the Low Countries' Wars.* Cambridge 1972. 2004. Spanyol nyelvű kiadása *El ejército de Flandes y el camino español (1567–1659)*. Madrid 2006. A tanulmányomban a spanyol nyelvű kiadásra hivatkozom.

¹⁴ Jó példa erre *Jan Glete*: *Warfare at Sea 1500–1650. Maritime conflicts and the transformation of Europe.* London 2000. munkája az európai tengeri hadviselésről, ahol a Katolikus Monarchia inkább gyenge mediterrán tengeri hatalomként kerül bemutatásra, mellőzve nemcsak azt a komplex gályaraj rendszert, amit a földközi-tengeri pozíciók védelmére alakított ki a spanyol birodalom, hanem a spanyol óceáni armadák teljes rendszerét is. A szerző külön kiemeli azt a valótlan állítást, hogy a spanyolok jelentősebb óceáni haderőt csak 1580 után, a portugál korona bekebelezésével szereztek.

esetben téves) értelmezések inspirálták az ottani hadtörténeti kutatásokat.¹⁵ Ennek okán az elmúlt évtizedekben jelentős hadtörténeti művek születtek spanyol szerzők tollából, melyek feltárták a Katolikus Uralkodók alatt zajlott európai jelentőségű hadügyi változásokat a 15. század végén, folytatva olyan meghatározó 16. századi eseményekkel, mint az állandó hadsereg, azon belül a spanyol tercio születése, a fél-sziget védelmi rendszerének átalakulása, valamint az erődítményépítéssel fejlődése (nemcsak Hispániában, hanem a birodalom legtávolabbi területein, beleértve az amerikai gyarmati területeket is).¹⁶ Vizsgáltak olyan területeket is, mint a verhetetlennek tekintett spanyol hadsereg hadszervezési, szociológiai, pszichológiai háttere, beleértve a kiképzés, az összetartozás, az egyén és a közösség viszonyát.¹⁷ Jelentős munkák születtek a mezei hadseregeknél sokkal költségesebb és komoly intézményi hátteret, pénzügyi és gazdasági szervezést megkövetelő mediterrán és atlanti-óceáni flották, gályarajok és armadák témakörében, beleértve a geostratégiai pontokra telepített állandó armadák és flották részletes tanulmányozását is.

Mielőtt a három nagy elemre – szárazföldi haderő, erődítmények, tengeri haderő – röviden kitekintünk, fontos kiemelni azt a geostratégiai tényt, hogy a Habsburg uralkodók spanyol birodalma azon felül, hogy – a legújabb definíciót alkalmazva¹⁸ – *dinasztikus koordináló összetett állam* volt, amellet a *világ első globális hatalmának* tekinthetjük. A hatalmas kiterjedésű birodalom „működését” még teljesebbé tette az a tény, hogy Európában és a világ több kontinensén egyaránt, földrajzilag egymástól távol álló területekből állt, amelyek gyakran különálló államrendszerekkel és jogrenddel bírtak, illetve a távolságok okán egymással és a királyi udvarral nehezen (például Németalföld, Szicília, Milánó vagy Nápoly), vagy a transzatlanti átkelések hossza okán ritkán (például a két gyarmati alkirályság, Új-Spanyolország és Peru) tudtak kommunikálni. A birodalom tagoltsága, több kontinensre való kiterjedése és kommunikációs nehézségei megengednek egy

¹⁵ A spanyol hadügyi reformokat elemző egyik spanyol hadtörténeti alapmű *René Quatrefages*: *Los tercios*. Madrid 1983. Szintén meghatározó összefoglaló munka *Enrique Martínez Ruiz*: *Los soldados del rey. Los ejércitos de la Monarquía Hispánica (1480–1700)*. Madrid 2008. A hadügyi forradalom spanyol hozzájárulásáról lásd *Enrique Martínez Ruiz – Magdalena de Pazzis Pi Corrales*: *La investigación en la historia militar moderna: realidades y perspectivas*. In: *Revista de Historia Militar*, Número extraordinario dedicado a Historia Militar. Métodos y recursos de investigación. Madrid (2002). 123–169.; *Fernando González de León*: *Spanish military power and the Military Revolution*. In: *Early modern military history, 1450–1815*. Ed. Geoff Mortimer. New York 2004. 25–42. A várépítészetről és technológiai fejlesztésekről lásd *Las fortificaciones de Carlos V*. Ed. Carlos José Hernández Sánchez. Madrid 2000.; *Eduardo de Mesa Gallego*: *Innovaciones militares en la Monarquía Hispánica durante el siglo XVI. Origen y desarrollo*. In: *Guerra y sociedad en la Monarquía Hispánica. Política, estrategia y cultura en la Europa Moderna (1500–1700)*. Eds. Enrique García Hernán – Davide Maffi. Madrid 2006. 537–551.

¹⁶ *Hernando Sánchez, C. J.*: *Las fortificaciones i. m.*

¹⁷ *Quatrefages, R.*: *Los tercios i. m.* 383–453.; *Parker, G.*: *El ejército de Flandes i. m.* 199–272.; *Martínez Ruiz, E.*: *Los soldados del rey i. m.* 966–1015.

¹⁸ Lásd Kenyeres István – Pálffy Géza e számában közölt tanulmányát.

harmadik meghatározást is: *multicentrikus állam*. A multicentrikus állam nemcsak abban a formában értelmezhető, hogy alkirályi és kormányzói rendszereken keresztül a királyi udvar tulajdonképpen jelentős kormányzati autonómiával hatalmazta fel az uralkodó alteregóit, azaz az alkirályokat Nápolyban, Szicíliában, Milánóban vagy Németalföldön, hanem azt is, hogy a királyi udvarral összevethető elemekkel rendelkező centrumok alakultak ki a perui és az új-spanyolországi (mexikói) alkirályi udvarokban egyaránt.¹⁹ Hasonló struktúrák a 16–17. században a Katolikus Monarchián kívül más európai államszervezetben nem alakultak ki, és rájuk a fenti meghatározások összessége nem alkalmazható.

Hadügyi forradalom és a Katolikus Monarchia

Az állandó hadsereg kérdéskörében a spanyol szakirodalom a mainstream európai történetírás szemére veti, hogy alábecsülik a spanyol hadszervezés újításait, különös tekintettel arra, hogy a kora újkori hadszervezés egyik legmeghatározóbb modellje köthető a Katolikus Monarchiához.²⁰ A spanyol hadügyi modell a 15. század végén született, amikor is az itáliai háborúk és a granadai visszafoglaló háborúk „kísérleti harcmezőin” megszületett az a jellemzően tűzfegyveres gyalogosokból és pikákból álló haderő, amely sikeresen állt ellen a francia lovagi harcmodornak. A hadügyi reform során kialakított új modellt két fő elem alkotta, és mindkettő már állandó haderőnek tekinthető: a modern – 1495-ös, 1503-as rendeletekkel szabályozott – gyalogság (*infanteria de ordenanza*), amely a kora újkor során az úgynevezett különösi királyi sereg legmeghatározóbb elemeként sikeresen harcolta végig Európa legfőbb harcmezőit és tett szert verhetetlen hírnévre. A nápolyi olvasztótégelyben született új, állandó spanyol gyalogság sokat örökölt a korabeli svájci gyalogosoktól és az ókori macedón falanksz hadszervezéstől. A hosszú pikaerdőkre és a kézi lőfegyverek (kezdetben számszerj és arkabúz) kiemelkedő arányú használatára támaszkodva, majd később, a 16. század derekán a muskéta bevezetésével megerősített, az összetartozás és a harctéri rugalmasság révén professzionális spanyol gyalogság évtizedeken keresztül csatadöntő elemmé vált a kora újkori harcmezőkön. A későbbi taktikai és szervezeti változások is meghatározók voltak nemcsak a spanyol, hanem az európai hadügyi fejlődésben is. Az 1536. évi genovai rendelettel hivatalosan is létrehozott négy „öreg” tercio, majd II. Fülöp alatt létrehozott további öt ugyanis nemcsak a spanyol királyi haderő állandó magját jelentette, hanem az

¹⁹ *Alejandra Osorio*: El Imperio de los Austrias españoles y el Atlántico. Propuesta para una nueva historia. In: Procesos y prácticas de integración y conflictos entre Europa y América (siglos XVI–XX). Eds. Valentina Favaro – Manfredi Merluzzi – Gaetano Sabatini. Madrid 2017. 35–54.

²⁰ *Martínez Ruiz, E.*: Los soldados del rey i. m. 29–33.; *Mesa Gallego, E.*: Innovaciones militares i. m. 549–551.

évtizedek során felállított többi tercióval együtt a korabeli európai elit seregek közé tartozott. A hadügyi forradalom nemzetközi vitája során a terciók történelmi jelentősége kapcsán a spanyolok nem győzik hangsúlyozni, hogy Nassaui Móric 1594. évi reformjai semmiképpen nem jelentettek minőségi változást a terciókhoz képest, hanem inkább a hollandok taktikai és hadszervezési felzárkózását a spanyol mintához. Jó példa erre, hogy a nemzetközi szakirodalomban Nassaui Móric úgy jelenik meg, mint aki több reformmal, köztük a kontramars alkalmazásával meghaladta a spanyol hadművészetet. Ezzel szemben a valóság az, hogy a kontramarsot először az 1522-es bicoccai ütközetben a spanyol gyalogság alkalmazta, nem beszélve arról, hogy 1586-ban Martín de Eguiluz *Discurso y regla militar* című traktátusában már tárgyalja azelőtt, hogy Nassaui Móric egyáltalán használta volna.²¹ De hasonló el-
lentmondást találunk a Nassaui Móric-féle kompániák mérete, tiszteinek aránya és a spanyol terciók valósága esetében – a nemzetközi szakirodalomban sok helyen átvett állítással szemben egyáltalán nem hatékonyabb a holland modell, mindkét esetben kb. 10–12 katonára jut egy tisz.²² A mezei seregek kapcsán szintén ritkán emlegetett tény, hogy Európában egyedülálló módon V. Károlyhoz köthető az első, 1540-ben született rendelet az ágyúk és lövegek kaliberének az egységesítésére, amellyel a sok tucat típust és méretet nyolc kategóriára igyekeztek szűkíteni.²³

A spanyol hadszervezési modell másik eleme a középkori hagyományokat tükröző állandó nehézlovasság (*Guardas de Castilla*), amely a Hispániai-félsziget védelmét ellátó „belhoni” haderő gerincét képezte egészen a 17. század végéig, amikor felszámolják.²⁴ A Guardas de Castilla pár ezer fős állandó lovas haderő volt, háromnegyed részben jellemzően nehézlovakosok (*hombres de armas*), negyed részben könnyűlovakosok (*jinetes*) alkották. A félsziget védelmi ereje részeként, a városi milíciák, illetve a spanyolországi lovagrendek (Santiago, Álcantara, Calatrava, Montesa) katonai erejével kiegészülve elsősorban a rendfenntartásért, a védelemért voltak felelősek. Bár létszámuk pár ezer fő volt, a félszigetet fenyegető veszély esetén a „honi véderő” több tízezres létszámra is duzzadt, ahogy például az alpujurrasi mór felkelés (1568–1571) idején 40-60 000 fős haderőt mozgósítottak annak elfojtására. Rendelkezésre álló adatok szerint a helyőrségekben állomásozó, királyi zsoldon fizetett állandó „belhoni” haderő 17 164 volt 1613-ban és 14 598 fő 1622-ben. Közülük 1269 (1613) és 762 (1622) fő a Guardas de Castilla.²⁵ Ezek

²¹ *Martínez Ruiz, E.*: Los soldados del rey i. m. 31–32.; *León, F. G.*: Spanish military power i. m. 28.

²² *Mesa Gallego, E.*: Innovaciones militares i. m. 543., szemben Parker állításával.

²³ Uo. 538., 549.

²⁴ *Martínez Ruiz, E.*: Los soldados del rey i. m. passim.

²⁵ *Enrique Martínez Ruiz*: La compleja financiación del Ejército Interior en la España de los Austrias. In: *Revista de Historia Militar* 2007 (LI). Núm. extraordinario (=La Guerra y su financiación. Baja Edad Media y Edad Moderna) 79.

a számok 1633-ban és 1651-ben egyértelmű csökkenést mutattak. Ugyanakkor az európai hadszíntereken túl a félszigeti véderő költségét és nehézségeit is jól jelzi, hogy 1652-ben a félszigeten két helyen állomásozott jelentősebb királyi erő: a portugálok elleni hadsereg Extremadurában, valamint a franciák elleni sereg Katalóniában. A két hadsereg költsége 1 593 000, illetve 1 200 000 dukát volt, ami miatt a királynak azt javasolták, hogy a kevésbé költséges katalán frontot részesítsék előnyben a másikkal szemben.²⁶ A „honi véderő” másik eleme volt az erődítményrendszerek fejlesztése és a partvédelem megszervezése. A stratégiaileg fenyegetett területeken, mint például a portugál határvidéken, a franciák által támadott Pireneusok vonulatán, vagy a mediterrán és atlanti kalózkodásnak kitett kikötőkben jelentős erődítésépítéssel, illetve őrtornyok hálózatának fejlesztése zajlott a *trace italienne* technikáknak megfelelő módon.²⁷ A modern várak és erődítmények építése során a Katolikus Monarchia különleges kihívásokkal szembesült, hiszen a kompozit monarchia globális és európai földrajzi összetettsége miatt nemcsak egymástól rendkívül távol lévő európai területeken volt szükséges kialakítani modern erődítményrendszereket, erődített kikötőket, hanem a gyarmatokon is spanyol és olasz hadmérnökök és építésmesterek irányításával emeltek jelentős erődöket (például San Juan de Puerto Rico, Santo Domingo, Cartagena de las Indias, Veracruz, Havanna, Lima, Panamá, Callao, Manila stb.).²⁸ Mivel a spanyol uralkodók a korban jellemzően nem viseltek belhoni háborúkat, ezért a félsziget belső területein (például Kasztília) megmaradtak a középkori magas falú várak. Ugyanakkor a határterületeken (Extremadura, Baszkföld, Navarra) az atlanti-óceáni és földközi-tengeri parti kikötőkben és a távoli gyarmatokon a legmodernebb komplex erődítményrendszereket építették, amelyek nagyon sok helyen (főként a volt gyarmatokon) még ma is épen fellelhetők.

Legvégül említsük meg a Katolikus Monarchia hadszervezetének talán ledrágább elemét, a tengeri és óceáni állandó flottákat. E témakör a magyar nyelvű szakirodalomban jóformán látóköron kívül marad, ezért érdemes itt részletesebben bemutatni, hogy láthatóvá váljon: a Katolikus Monarchia nemcsak egy jelentős szárazföldi vagy mediterrán hatalom volt, hanem – részben vagy egészben állandó (hadi)flottái révén – a Globus jelentős vizeire kiterjedő globális hajózási nagyhatalomnak is tekinthető.

²⁶ Uo. 83.

²⁷ *Hernando Sánchez, C. J.*: Las fortificaciones. i. m.; *Alicia Cámara Muñoz*: Fortificación y ciudad en los reinos de Felipe II. Madrid 1998.

²⁸ *Antonio Gutiérrez Escudero*: La defensa y las fortificaciones del Caribe español durante la época colonial. In: Puertos y fortificaciones en América y Filipinas. Actas del Seminario, 1984. Ministerio de Fomento. Madrid 1985. 145–159.

A flották (armadák)²⁹ rendszere alkalmazkodott a világtengerek hajózási lehetőségeihez, a multicentrikus világbirodalom geostratégiai kihívásaihoz, a dinasztia politikai céljaihoz, szövetségi rendszeréhez, illetve pénzügyi, gazdasági lehetőségeihez egyaránt. Első helyen érdemes megemlíteni a szél- és áramlatviszonyokhoz történő alkalmazkodást: nem véletlen ugyanis, hogy a Földközi-tengeren a korabeli hajózási hagyományokat is követve a Katolikus Monarchia hadiflottái főként evezős gályák alkalmazására épültek. A gyorsan változó szélviszonyok között praktikusnak alkalmazható gálya az óceáni vizeken komoly kockázatnak volt kitéve és emiatt kerültek a használatát.³⁰ Ugyanakkor az evezős hajók kisebb-nagyobb sikerrel voltak bevethetőek a Karib-tenger nyugodtabb vizein, illetve a Csendes-óceán Panama-Callao közötti speciális szél- és áramlatviszonyai között. A birodalom szempontjából ugyanakkor az atlanti-óceáni térség kiemelt jelentőséggel bírt. Nemcsak az Angol és Francia Királyságokkal zajló küzdelmek vagy Németalföld védelme, hanem a gyarmatok és az anyaország közötti kapcsolattartás miatt is. E hatalmas nyílt vízen állandó szél- és áramlatviszonyok között a gálya helyett (egészen a sorhajó 17. század derekán történő megjelenéséig) a korszak kiemelkedő hadihajója a jellegzetesen spanyol fejlesztésű galleon dominált. A geostratégiai kihívások, a távolságok és a korszak technológiája ugyanakkor nem tették lehetővé, hogy a többközpontú birodalom távoli területeit hermetikusan védjék, így csak a kulcsfontosságú pontok védelmére irányult figyelem állandó vagy időszakosan felállított, változó méretű hadiflották alkalmazása révén. A flották, a kapcsolódó intézmények, tanácsok és junták, az erősített kikötők építése, a hajókat biztosító hajóépítő műhelyek, arzenálok, a faanyagot szolgáltató királyi erdők, a fegyver- és ágyúkészítés manufaktúrái, a szükséges bányák és az ellátmány biztosítása, valamint a tengerészek, illetve a korszakban megjelenő első haditengerész katonai egységek csak egyes elemei annak a nagyon komplex és költséges rendszernek, ami lehetővé tette, hogy a Katolikus Monarchia tengeri hatalomként a korabeli világ összes jelentős vizén jelen legyen.³¹

Ha a Földközi-tenger térségét nézzük, akkor a Katolikus Monarchia több gályaflottára, más szóval gályarajokra támaszkodhatott, amelyek hosszabb-rövidebb

²⁹ A spanyol szakirodalom a flottákat jellemzően kereskedelmi egységeknek tekinti, míg az armada a hadiflottákat takarja. Az armada lehet nemcsak egy hadjáratra szervezett expedíciós egység – mint például 1588-ban –, hanem állandó haditengerészeti egység, amely bizonyos katonai funkciókat lát el éveken keresztül.

³⁰ Ezt a realitást jól tükrözi az 1588-as Nagy Armada sorsa, ahol a 134 hajóból álló hadiflottából összesen négy volt mediterrán gálya, amit a kis merülési mélység miatt elsősorban partraszálló egységként szándékoztak használni.

³¹ A 16–17. századi spanyol hadiflották rendszeréről lásd *Ricardo Cerezo Martínez*: Las Armadas de Felipe II. Madrid 1988.; *Esteban Mira Caballos*: Las Armadas Imperiales. La guerra en el mar en tiempos de Carlos V y Felipe II. Madrid 2005.; *José Luis Martínez*: Pasajeros de Indias. Viajes trasatlánticos en el siglo XVI. Ciudad de México 1999.

korszakokon át, de állandóan rendelkezésre álltak. A Katolikus Monarchia a földközi-tengeri térségben átlagban 60, egyes hadi években 120-nál is több gályából álló rendszert finanszírozott különböző technikák révén³². Ebből a mennyiségből jellemzően a felét fizette a korona.³³ Egyes mediterrán hadjáratok költségei jól tükrözik a méreteket: a hajókon elhelyezett királyi haderő kiállítását és fenntartását is beleértve 1565-ben Málta felszabadítása 2 millió, míg a lepantói győzelem 1571-ben 1,1 millió dukátba került. Mindkét esetben a több száz gályából álló haderő a szövetséges mediterrán erőkkel közösen került kiállításra, ettől függetlenül a költségek túlnyomó részét a Katolikus Monarchia viselte. 1571 és 1581 között egy gálya fenntartásának éves költsége 5653 és 15 000 dukát között ingadozott. Viszont, amennyiben a költséget az asiento-szerződések révén megosztották a hadi vállalkozóval, akkor a költség 4–6000 dukáttal csökkenhetett.³⁴

Ha a konkrét egységeket nézzük, megállapíthatjuk, hogy a mediterrán világban, de az óceáni és gyarmati térségekben egyaránt, a spanyol szolgálatban lévő hadiflották jellemzően magánszemélyek, szövetségesek vagy alkirályok által kiállított és fenntartott armadák voltak, amelyeket az uralkodó és a fenntartó közötti asiento-szerződés biztosított. Ez alól kivételt képeztek a kereskedelemre kivetett indirekt adókból (avería, alcabala, almojarifazgo de las Indias) fenntartott flották, armadák. Röviden összefoglalva: az *asiento* egy olyan rövid távú pénzügyi hitelezési eszköz volt, ami alapjában véve egy hitelszerződésből és a pénzpiacokon beváltható váltólevélből állt. A korona az asiento révén a hitelező számára bizonyos jövedelmek, uralkodói bevételek, vámok vagy gyarmati jövedelmek elzálogosítását, behajtási jogát biztosította, aminek a fejében a hitelező valamilyen szolgálatot tett a koronának (így hitel nyújtása vagy egy hadügyi finanszírozási teher átvállalása). A flották legfőbb parancsnokai, például a Doriák, vagy Rodrigo Portuondo, Bernardino de Mendoza egyszerre töltötték be a hadivállalkozó, a bankár és az admirális feladatkörét. E pénzügytechnikai megoldás a dinasztia számára a hatékony kormányzati megoldás és egyben a mindennapos likviditás fenntartásához volt szükség. A modell megértéséhez a témához kapcsolódva és a hadiflotta fenntartásánál maradva, például egy gályaraj esetében az asiento-szerződésben „hadivállalkozó” vállalja, hogy a szerződésben meghatározott hajómennyiséget a meghatározott védelmi feladatra vagy hadjáratra megfelelő felszereltséggel, evezősökkel ellátva biztosítja. Az uralkodó felelőssége volt ugyanakkor a megfelelő

³² Pl. 1567–79-ben, 1574-ban 146 gályát tartottak fenn, amiből több mint 100 a korona által fizetett volt. Lásd *Miguel Ángel Bunes Ibarra*: La defensa de la cristiandad; las armadas en el mediterráneo en la edad moderna. In: Cuadernos de Historia Moderna V. Madrid 2006. 82.

³³ Lásd részletesen *Cerezo Martínez, R.*: Las Armadas de Felipe II. i. m. 158–162., *Mira Caballos, E.*: Las Armadas Imperiales i. m. 77–137.

³⁴ *Bunes Ibarra, M. Á.*: La defensa de la cristiandad i. m. 88.

mennyiségű katona és élelem (kétszersült) biztosítása a hajók fedélzetén, sőt nem egyszer biztosítékot is nyújtottak, hogy a hadivállalkozó kárát a korona megtéríti, ha egy hadjáratban például hajói és legénysége elvesznek. A rendszer bár előnyöket jelentett a kincstár leterheltsége szempontjából, de az optimális működésben ez hátrány volt, mert a „hadivállalkozó” saját harcászati kötelességeinek minimálisra szorításában volt érdekelt, hiszen a hajók újraválasztása, megfelelő evezősökkel és legénységgel való ellátása nemcsak nehézkes volt, hanem rendkívül magas költségekkel járt. Mivel a magánpénzből fenntartott flották rendszere a térségben nem volt kizárólag spanyol, ezért sok tengeri csata esetében a hadivállalkozó-admirális anyagi kockázatvállalása maradt a kimenetelt befolyásoló tényező – bármelyik harcoló félről is beszélünk.

A dinasztia földközi-tengeri partjait az alábbi gályarajok védték:³⁵

1. A földközi-tengeri partvédelmet szolgáló gályarajok jellegzetessége, hogy valójában egyetlenegy, az andalúziai kikötőkben állomásozó úgynevezett Királyi Gálya Armada, vagy más néven a (gibraltári) Szoros Armada (Armada Real de Galeras, vagy Armada de Estrecho) tekinthető a királyi kincstár által fenntartottnak, az összes többi asiento-szerződések vagy adóbevételek révén finanszírozták. A királyi gályák feladata a Gibraltári-szoros két oldalának a védelme, egyes esetekben egészen a Kanári-szigetekig is elevezve. Állandó hadiflottának tekinthetjük, és mint ilyen, először 1492-ben került kiállításra. A 16–17. század folyamán az állandóan fenntartott gályák száma 4 és 38 között váltakozott.

2. Levantei Partvédő (Escuadra de Guardacostas de Levante) – elsősorban a 16. századból rendelkezünk forrásokkal a létezésről. Valencia központtal, a tartományban zajló kereskedelemre kivetett adóból (úgynevezett *avería*) fenntartott hajók alkották. A valenciai partokat az észak-afrikai kalózkodások portyázásai ellen védő hajók létszáma 2–4 között váltakozott és időszakosan létezett.

3. Nagyon hasonló rendszer szerint működött a Katalóniai Partvédő raj (Escuadra de Guardacostas de Cataluña), nemcsak a hajók száma, hanem finanszírozási modellje, illetve védelmi feladata is hasonló volt. Időszakos fennállásának egyes éveiben besorolták a királyi gályarmada alá, és uralkodói (katalóniai) bevételekből tartották fenn.

4. A térség másik jelentős gályarmadája volt a Genovai Gálya raj (Escuadra de las Galeras de Génova). Andrea Doria 1528. évi átállása francia szolgálatból és szövetsége V. Károllyal döntő hatást gyakorolt a Habsburgok földközi-tengeri helyzetére. A francia–spanyol rivalizálásban nemcsak Nápoly maradt Habsburg kézben, hanem Genova pénzügyi és katonai potenciálja jelentős hozzáadott értéket jelentett

³⁵ Az egyes hadiflották bemutatásánál Cerezo Martínez és Mira Caballos idézett munkáira támaszkodunk, lásd 31. jegyz.

a birodalom hitelképességében, illetve a mediterrán oszmán- és franciaellenes harcokban egyaránt. Az Andrea Doria és leszármazottai által fenntartott gályák száma meglehetősen nagy volt, sokszor húsznál jóval több, de a legrosszabb években is legalább 6 egységből állt. A hajókat Genova asiento-szerződések révén biztosította. Nagyobb hadjáratok esetén (így 1538 Preveza, 1560 Djerba, 1565 Málta felszabaddítása, 1571 Lepanto) a genovai flotta parancsnoka (Andrea Doria, Gian Andrea Doria) az egyesített keresztény flotta egyik főparancsnoka, illetve a térség legfőbb és legtapasztaltabb tengeri hadvezérei közé tartoztak.³⁶

5. A nápolyi gályaraj (Escuadra de Galeras de Nápoles) a nápolyi alkirály irányítása alatt a másik jelentős spanyol szolgálatban álló tengerészeti egység volt a Mediterráneumban. Méretét nézve talán a legnagyobbnak tekinthető, átlagban 20 hajóból állt. A legkevesebb 4 és legtöbb 54 gályából álló állandó flottát jellemzően asientok révén finanszíroztak a nápolyi alkirályok. Fontos megjegyzés, hogy a spanyol flottarendszer keretén belül született meg 1537-ben a világ első állandó és hivatásos tengerészgyalogsága, a nápolyi gályák tercioja (tercio de las galeras de Nápoles), a mai spanyol tengerészgyalogság, a Cuerpo de Infantería de Marina őse.

6. A Szicíliai Alkírályság is rendelkezett egy önálló rajjal (Escuadra de las Galeras de Sicilia), amely méretét tekintve közepes, de átlagos 10 gályájával még így is ütőképesebb egységnek tekinthető. Nápolyhoz és Genovához hasonlóan ezt is asiento-szerződés révén tartották fenn, és állandó egységnek tekinthető.

7. A fenti rendszernek ugyan nem volt része, de V. Károlyal kötött hűbéri szerződése révén a térség leghíresebb, ellenfeleik számára a leghírhedtebb egysége volt a Máltai Lovagrend hajóin szolgáló tengerészcsapat, amit az ellenséges flották – elsősorban az észak-afrikai kalózállamok vagy az oszmánok, és sokszor a velenceiek is – rettegett kalózflokként tartottak nyilván. A máltai hajókat a korszak összes jelentősebb tengeri ütközetében ott találjuk a spanyol uralkodó szolgálatában.³⁷

Az óceáni térségekben a spanyolok szintén jelentős flottákat tartottak fenn, ahol a korabeli jellemző hadihajó a galleon volt. Az óceáni hadiflokkat, azaz armadákat többnyire indirekt adókból tartották fenn, jelesül leginkább a gyarmati kereskedelemre, illetve a személyek és vagyontárgyak óceáni átkelésére kivetett adók (*avería*), valamint a gyarmatokról származó importvámok (almojarifazgo de las Indias) biztosították. Az avería mértéke a korszakban változó, a becslült érték 1–8% körül volt. Az óceáni térség kereskedelmi természetű, de az európai és spanyol gazdaságra

³⁶ Genováról részletesen lásd *Benoit Maréchaux*: Instituciones navales y finanzas internacionales en el Mediterráneo de la época moderna. Los asentistas de galeras novohispanas al servicio de la Monarquía Hispánica (1500–1650). Doktor (PhD) értekezés. Madrid 2017.

³⁷ A Máltai Lovagrendről lásd *Jaime Salvá*: La Orden de Malta y las acciones navales españolas contra y berberiscos en los siglos XVI y XVII. Madrid 1944.

gyakorolt történelmi jelentősége okán témánk szempontjából tárgyalandó állandó konvoja volt a jelentősebb gyarmati kikötőkből kihajózó, nemesfémeket szállító kincses flotta (Carrera de Indias, Flota de Indias, Treasury Fleet). Visszatérve a hadiflottákhoz, az óceánjáró, kisebb-nagyobb hajókból (főleg galleonok, illetve fregattok és kisebb hajók) álló állandó armadák egységei megközelítőleg 100 körül lehettek. A nagyobb hadjáratok során a hajókat összevonták, ahogy ez például az 1588-as Nagy Armada esetében is történt, ahol a lefoglalt kereskedelmi hajókkal egyetemben valamivel több mint 130 (had)hajó, köztük négy evezős gálya vitorlázott a La Manche csatornán. A technológiai fejlesztések sorában külön említésre méltó 1567-ből Pedro Menéndez de Avilés nevéhez köthető kísérlet, hogy egyesítsék a gálya és a galleon előnyeit a gályásított galleon (galeón agalerado) formájában. Bár a darabszámuk után 12 apostolnak nevezett evezős galleonok a gyarmati konvojok védelmére készültek, végül az óceáni viszonyok között szákutcának bizonyultak.³⁸ 1580 körül megszületett a spanyol birodalom második haditengerész egysége, a Galleonok tercioja (Tercio de los Galeones). Ennek a haditengerész egységnek az elsődleges feladata volt, hogy az Indiák Flottáját védelmező hadihajókon szolgálva biztosítsák, hogy a gyarmati ezüst és arany ne kerüljön kalóz és idegen kézre.³⁹ A Katolikus Monarchia számára stratégiai jelentőségű volt az óceáni hajózás biztosítása és védelme az alábbi armadák révén:

1. 1521-ben állították fel a Tenger-Óceán Armadáját, vagy más néven az Andalúziai Partvédő Armadát (Armada de la Mar Océano, Armada de Guardacostas de Andalucía). A dél-andalúziai, Sevilla és Cádiz környéki avería adókból fenntartott, mintegy 3–20 galleonból álló hadiflottának a feladata volt, hogy biztosítsa a kalóz- és ellenségmentes hajózást, illetve a kincses flotta háborítatlanságát a Kanári-szigetek – Azori-szigetek – Cádiz/Sevilla háromszögben.⁴⁰

2. 1537-től az Indiák Flottája, azaz a kincses flotta külön őrarmadát kapott az Indiák Flottájának Őrarmadája néven (Armada de la Guarda de las Carreras de Indias). A hadiflotta a 17. század folyamán mintegy 8 galleonból és 3 kisebb hajóból állt, feladata önmagáért beszél: a kincses flotta haditengerészeti biztosítását látták el.

3. A felfedezések korának egyik legrégebbi és többé-kevésbé állandó armadája a Vizcayai Armada (Armada de Vizcaya), az 1492-ben létrehozott és

³⁸ *Cayetano Hormaechea – Isidoro Rivera – Manuel Derqui*: Los galeones españoles del siglo XVII. I. Barcelona 2012. 59., 343.

³⁹ Az óceáni hadiflották bemutatása esetében is Cerezo Martínez és Mira Caballos már idézett munkáira támaszkodunk. A haditengerészet születéséről lásd *Francisco Javier San Martín de Artiñano*: La defensa militar de la carrera de Indias. La Infantería de Armada y el Tercio de Galeones (1521–1717). Madrid 2015.

⁴⁰ A fenti irodalomon túl lásd még *José Manuel Díaz Blanco*: Una armada de galeras para la Carrera de Indias: el Mediterráneo y el comercio colonial en tiempos de Felipe II. *Revista de Indias* 74. (2014) 262. sz. 661–692.

elsősorban a korabeli francia kalózkodás ellen operáló észak-spanyolországi armada 2–20 vitorlás hajóból állt. Szintén a kereskedelemre kivetett avería adóból tartották fenn. A Vizcayai-öböl védelme mellett időszakonként eltérő módon, de feladatai közé tartozott a portugál partokkal szembeni járőrözés, illetve a 16. század második felében a Németalföld felé zajló spanyol óceáni hajózás és kereskedelem védelme.

4. 1575-ben a karibi térségben létrehoztak egy kisebb flottát, ami az ottani szélviszonyokhoz próbált jobban igazodni. A karibi, vagy ahogy a 18. századi Bourbon-korszakban hívták, a Szélfelöli Armada (Armada del Caribe, Armada de Barlovento) egyedisége volt, hogy a galleonok mellett itt próbáltak először gályákat is alkalmazni az amerikai térségben. A 2–6 egységből álló kis hadiflottának a feladata a térségbeli hajózás biztosítása volt a növekvő angol és holland kalózkodással szemben. Ahogy a többi armadát, ezt is avería adóból tartották fenn, de a gyarmatokon beszedett legfőbb adó, az ingó és ingatlan tárgyak eladására kivetett alcabala jövedelmeit is felhasználták szükség esetén.

5. 1578-tól kísérlet született arra, hogy a déli kontinens karibi partjait védő armada üzemeljen. Az Armada de Tierra Firme 2–4 gályából állt.

6. Valamikor 1580 után, Francis Drake földkörüli hajózásának, azon belül pedig a csendes-óceáni perui védtelen kikötők kifosztásának hatására született a Dél-tengeri Armada. Az Armada del Mar del Sur feladata volt, hogy 2 gálya, majd később 2 fregatt, járőrszolgálatot lásson el Panama és Callao kikötői között. Az addig védtelen partvidék biztosítására szükség volt annak okán is, hogy azokban az évtizedekben növekedett meg a perui ezüst-, azon belül a potosí-i bányakitermelés, ami szárazföldi és óceáni utakon jutott el a Karib-térségbe. Drake tettének hatását jól tükrözi az a rövid időn belül súlyos emberi áldozatok mellett kudarcba fulladt, de rendkívül ambiciózus terv is, hogy a Tűzföld területén, a Magellán és Drake átjárók közelében erődítményt építsenek, hogy elejét vegyék további váratlan kalóztámadásnak a messzi csendes-óceáni partoknál.⁴¹

Magyarországon kevésbé ismert, de hatalmas nemzetközi szakirodalom foglalkozik a gyarmati kereskedelem legfontosabb intézményével, az Indiák Flottájával, más néven Kincses Flottával (Flota de Indias, Carrera de Indias, Treasury Fleet).⁴² Az 1520-as évektől folyamatosan szabályozott és módosított flotta valójában egy konvojrendszert alkotott, amely eljuttatta az anyaországba a kasztíliai bevételek 10–25%-át kitevő gyarmati kincseket. A flotta jelentősége kiemelkedő, hiszen a

⁴¹ *Joaquín Zuleta Carrandi*: La fortificación del estrecho de Magallanes: un proyecto al servicio de la imagen de la monarquía. *Revista Complutense de Historia de América* 39. (2013) 153–176.

⁴² A Carrera de Indiasról lásd részletesen *Martínez, J. L.*: Pasajeros de Indias i. m. passim; *Cerezo Martínez, R.*: Las Armadas de Felipe II. i. m. 67–96. már idézett munkáit.

hatalmas gyarmati kincs kiemelkedő hatást gyakorolt az európai pénzügyekre, inflációra. Ezen felül a gyarmati bevételek asiento-szerződések révén pénzügyi fedezetként is szolgáltak a spanyol Habsburg uralkodók számára, és gyakran már évekre előre elzálogosították ezeket a forrásokat. Amennyiben a korona pénzügyeiben jelentős likviditási problémák léptek fel, a gyarmati kincsek késedelme vagy elmaradása jelentős károkat okozhatott a nagypolitikában, vagy birodalmi pénzügyekben egyaránt, ahogy ez történt például az 1596-os államcsőd esetén, amikor előtte két évig a gyarmati időjárásviszonyok (gyakori hurrikánok) miatt a kincses flotta nem tudott kihajózni Havannából.

A konvojrendszer két flottából állt. Egyik az Új-spanyolországi flotta (Flota de Nueva España) volt, amely Santo Domingo, Santiago de Cuba érintésével a mexikói Veracruzba tartott. Oda nemcsak a mexikói kincseket rakodták be, hanem ide szállították át a csendes-óceáni Acapulco kikötőjéből a rendkívül értékes távol-keleti kereskedelmi tárgyakat szállító manilai galleon rakományát is. A másik flotta a Szárazföld Galleonjai (Galeones de Tierra Firme) Caracast, Maracaibot, Cartagena de las Indias, Santa Marta-t és Panamát a keleti partokkal összekötő Portobello érintve hajózott a kontinens partjainál, és gyűjtötte a perui, venezuelai, új-andalúziai kincseket. A két flotta (lehetőleg) bevárta egymást Havannában, és egy vagy két hatalmas konvojban hajóztak a Floridai-csatornán keresztül Európa felé. A flották rendszerét az Indiák Tanácsa, a Szerződések Háza és a Sevillai konzulátus felügyelte és szabályozta. A rendeletekkel körbebástyázott rendszer részletesen kitért olyan pontokra is, hogy mekkora hajók, mennyi ágyúval hajózhatnak a konvojban, hány katona szolgáljon a flottát alkotó hadi- és kereskedelmi hajókon, vagy milyen feltétellel lehet az óceánon átkelni gyors hajónak egyedül. A változó, gyakran 20–70 hajóból álló hatalmas konvoj hatékonyságát jól mutatja, hogy fennállásának több mint kétszáz éve alatt egyetlen egy alkalommal szenvedett el jelentős támadást, amikor Piet Hein 1628-ban a kubai Matanzas kikötőjében sikeresen támadta meg a flottát.

A Katolikus Monarchia pénzügyei

Bevételek

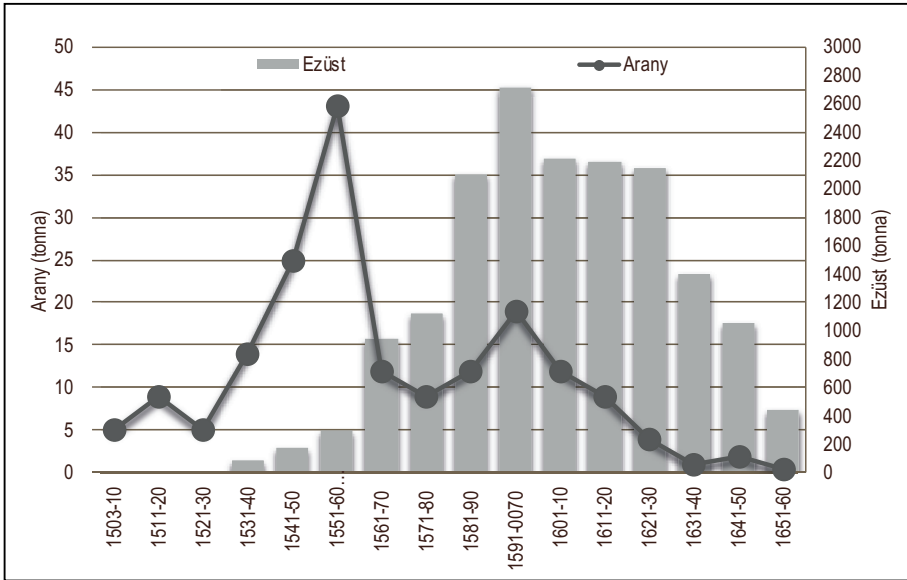
Az állandó hadseregek, milíciák, „belhoni és külhoni” seregek, gályaflották és galleon armadák fent bemutatott rendkívül komplex hadügyi rendszerének elsődleges célja a spanyol globális hatalom biztosítása, geostratégiai pontok védelme volt a több kontinensre is kiterjedő birodalom teljes területén. A rendszer és a hozzá tartozó intézmények fenntartása hatalmas költségekkel járt. A következőkben azt

tekintjük át röviden, hogy a 16–17. századi Katolikus Monarchia hogyan tudta a dinasztia katonai és politikai céljai mögé a szükséges pénzügyi forrásokat felsorakoztatni.

A többi európai fiskális-katonai állammal szemben a spanyol Habsburgoknak volt egy hatalmas előnyük: közjogilag az amerikai gyarmatok a kasztíliai korona alá tartoztak. A gyarmatokról származó nemesfémek a korona bevételei között kerültek elszámolásra, és ezek a hatalmas (a bevételek mintegy 10–25%-ot kitevő) összegek egyfajta „magánpénztárként” szolgálták a pénzügyi tevékenységeket. A gyarmati kincsek már a korai időben kedvelt eszközök voltak a hitelezés finanszírozásában, és elzálogosításuk révén gyakran szolgálták fedezetként a rövid lejáratú hitelszerződések (asiento) megkötése során. A genovai, német, portugál, spanyol stb. bankárok és hitelezők számára a jól behajtható és biztos jövedelemnek tekintett egyházi adókat követően a gyarmati kincsek kiemelten kedvelt fedezeti források voltak. Igazi aranybányáról beszélhetünk, hiszen a gyarmati kincsek hosszú évtizedeken keresztül kimeríthetetlen és a távolság ellenére biztos pénzügyi forrásnak tűntek, amit az uralkodó kénye és kedve szerint használhatott fel dinasztikus politikai céljaira. Ugyanakkor ez a végtelennek tűnő forrás az európai hegemoniáért zajló küzdelmek feneketlen zsákjába folyt be, és nem a spanyol – még inkább a kasztíliai területek érdekeit segítő – gazdaságot és kereskedelmet serkentő megoldásokat szolgáltatta. A legfőbb problémát az jelentette, hogy a korona likviditási gondjai miatt az (akár több évre) előre elzálogosított gyarmati jövedelmek késedelmes bevételezése, vagy elmaradása extrém esetben gazdasági katasztrófát is okozhatott. (Ahogy az történt 1596-ban a korábban említett eset során a hurrikánok miatt gyarmati kincsekkel Havannában rekedt kincses flotta esetében.) Ha áttekintjük a 16–17. századi nemesfémek áramlását, akkor azt látjuk, hogy az arany az 1530-as évektől kezdett nagyobb mennyiségben Európa felé áramlani, a csúcsidőszakot pedig az 1550-es években érte el. A perui potosi-i és a mexikói ezüsbányák (például Zacatecas) megnyitását követően viszont az ezüst futott be szédítő „karriert” és a 16. és 17. század fordulóján érte el csúcsidőszakát. 1503 és 1660 között Hamilton ismert számai alapján mintegy 181,5 tonna arany és közel 16 887 tonna ezüst jutott át az óceánon.⁴³ (Az adatokat az 1. diagram szemlélteti.)

⁴³ *Earl J. Hamilton: American treasure and the price revolution in Spain. 1501–1650. Cambridge 1934.*

1. diagram A gyarmati nemesfém-kitermelés 1503–1660

Forrás: *Hamilton, E. J.: American treasure i. m. 42.*

Ugyanakkor ez a hatalmas mennyiségű vagyon teljes egészében sosem gazdagította a Habsburg-dinasztiát. Bár a kasztíliai korona egyik legjelentősebb és legkülönlegesebb forrásáról beszélünk, mégis rendszerszintű szivárgást tapasztalunk, amely az évtizedek során, különösen a 17. században egyre súlyosabbá vált. 1571 és 1595 között a nemesfém termelés a gyarmatokon a nyilvántartások szerint 235,8 millió peso⁴⁴ értékű volt. Ugyanakkor az anyaországba csak 194,4 millió peso jutott el. A különbség, kb. 17,6% „eltűnt” a gyarmatok és Spanyolország között.⁴⁵ Valamivel később, 1611 és 1635 között már 36%-a „veszett el” a gyarmati nemesfém bányászatnak, 1663 és 1669 között pedig már 69%-ra növekedett a különbség. 1671 és 1680 között a 253,9 millió pesot érő kitermelt nemesfemből csak 126,8 milliót regisztráltak az andalúziai kikötőkben, ami azt jelenti, hogy a kibányászott érték több mint fele nem érkezett be a kincstárba. Legegyszerűbb magyarázat az lehetne, hogy a többi európai, elsősorban az angolok által felfuttatott

⁴⁴ A peso, más néven a nyolc reálos (real de a ocho) a világtörténelem első globális fizetőeszköze Európától a Fülöp-szigetekig, Japánnal bezárólag. A spanyol gyarmatokon kívül 1857-ig fizetőeszköz volt az Amerikai Egyesült Államokban. A dollár eredete is visszavezethető a pesora. Az ezüstpénz a tallérral összevethető értékű volt.

⁴⁵ *Stanley J. Stein – Barbara H. Stein: Silver, trade and war. Spain and America in the making of Early Modern Europe.* Baltimore 2000. 23–26.

és a spanyol intézményeket is átható csempészet a felelős mindezért. A képet azonban szükséges azzal is árnyalni, hogy a nemesfémek egy része a gyarmatokon maradt, az ottani közigazgatást gazdagította, illetve meglepő nagy arányban jutott Ázsiába is, hiszen a Távol-Keleten az egyetlen egyetemesen elfogadott fizetési eszköz az ezüst és az arany volt. Ennek köszönhető a Manila és a mexikói Acapulco között hajózó manilai galleón, a világtörténelem talán egyik legértékesebb kereskedelmi hajója volt. Odafelé amerikai nemesfémeket, visszafelé ázsiai és távol-keleti fűszereket, porcelánt és egyéb értékes tárgyat szállított. Egyes kutatók úgy tartják, hogy az 1521 és 1610 között a gyarmatokon kibányászott mintegy 15 000 tonna nemesfémről kb. 60% jutott Spanyolországba, 25% a gyarmatokon maradt, 15% pedig Ázsiába került.⁴⁶ Úgy tűnik, hogy a 17. század második felére a gyarmati kereskedelem külföldi kézbe került, például a kereskedelem egyik központjában, Sevilleben már jelentősebb súlyuk volt a francia, angol, holland és egyéb nemzetiségű kereskedőknek, mint a hazaiaknak.

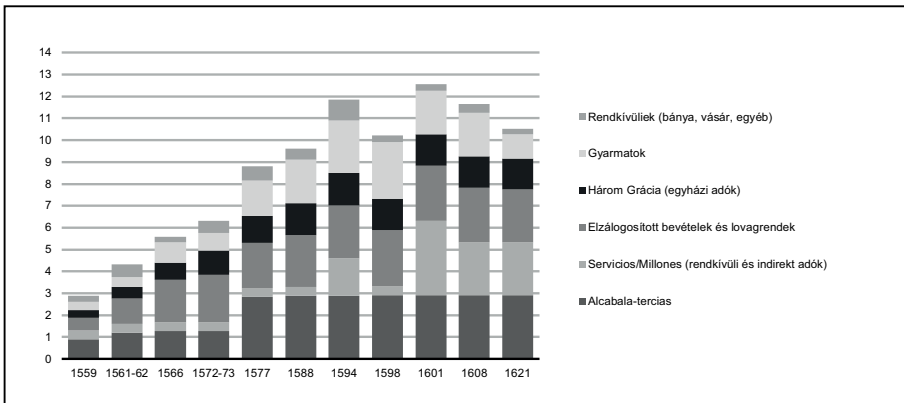
A gyarmati kincsek sorsa is jól mutatja az európai, azon belül is leginkább az angol és a spanyol fiskális-katonai államok egyik legfontosabb megkülönböztető jelét. Míg az angol korona dinasztikus érdekei sokkal szorosabb összhangban voltak az alattvalók, köztük a kereskedők, pénzemberek, vállalkozók szándékaival, a korona sikeresen folytatott olyan gazdaságpolitikát, amely a kereskedelemre ösztönzően hatott. Így az alattvalók szívesebben finanszírozták a korona hiteligényeit a háborús terjeszkedéshez. Ezáltal kialakult egy szimbiózis, ahol a háború sokszor a kereskedelmi expanziót is szolgálta. Ezzel szemben a Habsburg-dinasztia stratégiája sokkal kevésbé szolgálta a spanyol alattvalók érdekeit, a multicentrikus állam nem a kereskedelem ösztönzésére használta fel a beáramló hatalmas vagyont, hanem a globális hatalom dinasztikus érdekeit szolgáló, a forrásokat végtelen mennyiségben felszippantó dinasztikus háborúkra és politikára. Ezeket a Spanyolországtól gyakran távol zajló, nem az alattvalók valós érdekeit szolgáló dinasztikus politikai és katonai akciókat jelentős részben spanyolországi pénzügyi források révén fedezték, ami joggal vívta ki a spanyol és különösen a terhek túlnyomó részét viselő kasztíliai alattvalók gyakori elégedetlenkedését. A két állam hatékonysága közötti legnagyobb különbség abban rejlik, hogy a 18. század folyamán a brit esetben a korona kereskedelemösztönző tevékenysége re-invesztícióként visszahatott az államfinanszírozás fenntarthatóságára, ezzel szemben a 16–17. századi spanyol birodalomban ez nem történt meg. Amikor a spanyol birodalom bizonyos gondolkodói, például

⁴⁶ Uo. 25–26.; *Cerezo Martínez, R.*: Las Armadas de Felipe II. i. m. 84., *Ádám Szászdi Borja*: Preliminary Estimates of Gold and Silver Production in America. In: *Precious Metals in the Age of Expansion. Papers of the XIVth International Congress of the Historical Sciences*. Ed. Hermann Kellenbenz. Klett–Cotta 1981. 151–224.

a 17. századi arbitristák⁴⁷ felismerték ezt a problémát, és hatékonyabb működésre igyekeztek rávenni a koronát, már késő volt.

A következőkben áttekintjük, hogy pontosan mivel gazdálkodtak a katolikus uralkodó udvaroncai, miniszterei (2. diagram). A Katolikus Monarchia összetett dinasztikus államként több politikai centrummal rendelkezett, amelyek saját jogrenddel, fiskális és pénzügyi struktúrákkal bírtak. A három nagy birodalmi részkomlomerátumban – ibériai, itáliai és németalföldi birtokok – mindegyik államalakulat arra törekedett valójában, hogy bevételeit csak helyben lehessen felhasználni, és a dinasztikus ügyek minél kevesebbet szivattyúzzanak ki az ottani forrásokból. Az 1530-as évek adatai alapján V. Károly császár bevételeihez (kb. 1 millió dukát) Németalföld mintegy 9,9%-kal tudott hozzájárulni, az itáliai államok (Nápoly, Szicília, Milánó) mintegy 25,8%-kal. Ugyanakkor a spanyolországi koronák vitték a terhek 74,2%-át, amiből csak Kasztília 69,1%-ot, a maradék négy korona (Aragónia, Valencia, Katalónia és Navarra) pedig 5,1%-ot viselt. Azaz Kasztília termelte ki a félszigeti bevételek mintegy 90%-át, és a teljes birodalom bevételeinek mintegy 70%-át.⁴⁸ Úgy tűnik, hogy a közös ügyekhez legkevésbé Németalföld járult hozzá. 1568 után az ottani hosszú háborúk költségére még az ottani bevételek sem voltak elegendők.⁴⁹

2. diagram A Katolikus Monarchia bevételei (millió dukátban)

Forrás: *Carlos Morales, C. J.: El precio del dinero i. m. 28.*

⁴⁷ Az európai merkantilista gondolkodás spanyol képviselői az ún. arbitristák. *Elena María García Guerra: Características del fenómeno arbitrista.* In: *La monarquía de Felipe III. I–III.* Ed. José Martínez Millán. Madrid 2008. III. 870–875.

⁴⁸ *Yun-Casalilla, B. – Comín, E.: Spain. From Composite Monarchy i. m. 235.*

⁴⁹ *Parker, P.: El ejército de Flandes i. m. 179.; Martínez Ruiz, E.: Los soldados del rey i. m. 794–810.* Az 1566 és 1576 közötti időszakban csak két olyan év (1570 és 1571) volt, amikor a németalföldi bevételek fedezték az ottani hadi kiadásokat. Évenként a spanyol korona többszörösét fizette annak (4–7 millió forint), amit az ottani bevételek (0,8–2 millió forint) nyújtottak.

A kora újkori gazdaságok kapcsán hangsúlyos pont, hogy a korabeli fiskális politika egyik dinasztia esetében sem abból indult ki, hogy mik a bevételei, és a bevételek révén milyen dinasztikus politikát tud pénzelni, vagyis nem mérték fel, hogy meddig ér a takaró. Az uralkodó és környezete egyedül arra a stratégiai kérdésre koncentrált, hogy a dinasztikus politika és a hadviselés milyen forrásból finanszírozható. A forrás költségét nem elemezték, legyen az a korona rendes vagy rendkívüli bevétele, elzálogosított bevétel vagy olyan komplex hitelezési rendszer, amelyek akár a gazdaság működését is ellehetetleníti hosszú távon. A politikai szándék tehát felülírta a pénzügyi lehetőségeket, és a fiskális politika kiszolgálta a dinasztikus politikát, hiszen – ahogy ezt később is látjuk majd – az állam nem mehet csődbe, csak végtelen adósságállományt tud generálni. Ha az uralkodó bevételi forrásait bemutató adathalmazt áttekintjük, akkor látható, hogy a spanyol korona bevételei közül a legjelentősebb adótípus a bármilyen ingó és ingatlan tranzakcióra kirótt indirekt adó, az *alcabala*. Azaz, bár a nemzetközi szakirodalom a Habsburg-korszakot nem tekinti a klasszikus értelemben fiskális-katonai államnak, mégis több indirekt adótípust találunk a Bourbon-korszak előtti évszázadokból. Viszont a fiskális-katonai állam egyik ismérve épp az indirekt adók megléte. Tény, hogy az *alcabala* fizetése alól bizonyos társadalmi csoportok valamilyen rendező elv mentén mentesültek (például keresztshadjárat adót fizető⁵⁰, vagy a királyi házhoz tartozók, bizonyos egyházi személyek, vagy akár egyes területek, így a Granadai Királyság, Fuenterrabía, Simancas városok stb.). Külön kiemelendő két másik jelentős tétel: az elzálogosításból és lovagrendektől származó bevételek, illetve a gyarmati bevételek. Mint az adatokból is látható, a gyarmati bevételek széles spektrumon mozogtak, és egyes időszakokban eltérő módon, de a bevételek 10–25%-át alkották. Mértékük a 16. század első évtizedeiben inkább 5–10% környékén, míg a 17. század elején 20% körül mozgott. A gyarmati bevételek leginkább 1575 és 1625 között (16–20%) jelentettek olyan jelentős összegeket, amelyek mérhető különbséget is nyújtottak a többi európai hatalomhoz képest.⁵¹ Ha az adatok összességét nézzük, megállapítható, hogy a Katolikus Monarchia európai viszonylatban elképesztő méretű összegek felett rendelkezhetett, és ezek a bevételek a 16. század folyamán egészen a 17. század első harmadáig növekvő trendet mutattak. Az V. Károly lemondása körüli évekhez képest egy fél évszázadon belül, a századfordulóra a spanyol korona bevételei megnégyszereződtek. Mindez egy olyan időszakban történt, amikor a spanyol – azon belül leginkább a kasztíliai – gazdaság kifejezetten fejlődő jó formában volt. Teherbírása magas, ugyanakkor ahogy a kiadási oldalról is majd látható lesz, ezeket a stabil alapokat hamar kiszárította és kimerítette

⁵⁰ Keresztshadjárat adó, azaz (impuesto de) cruzada a Katolikus Uralkodók által Granada visszafoglalására bevezetett adó, ami a Habsburg-korszakban is fennmaradt és az egyik legjelentősebb bevételi forrást jelentette.

⁵¹ *Yun-Casalilla, B. – Comín, F.*: Spain. From Composite Monarchy i. m. 242.

a dinasztikus politika végtelen forrásigénye, valamint az a tény, hogy Kasztílián (és a végtelennek tűnő gyarmati forrásokon) kívül nem igazán akadt olyan tartomány a birodalomban, amely állandó mód „nettó befizető” lett volna a közös költségvetésbe.

Kiadások

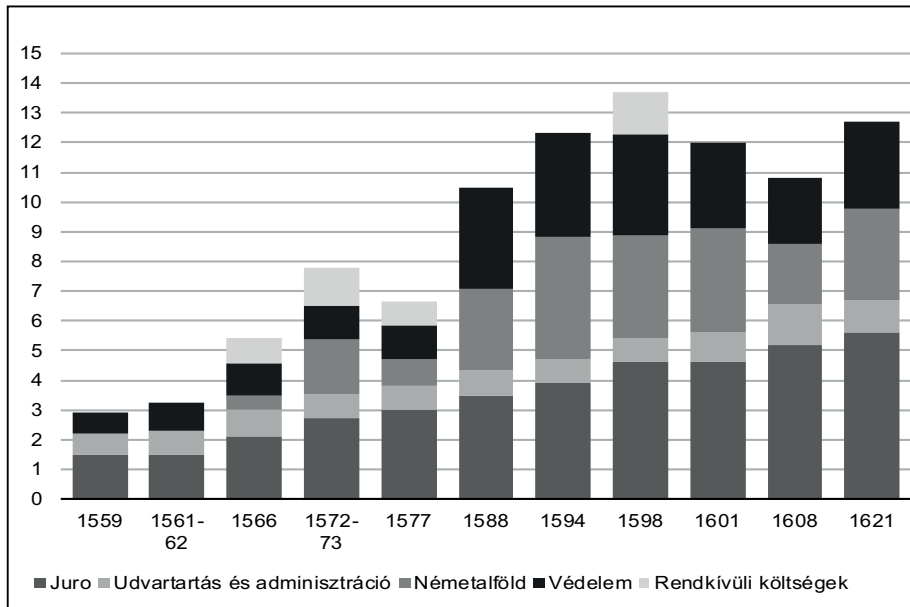
A dinasztia szempontjából a kiadási oldal (3. diagram) volt a politikát mozgató és döntő tényező, nem a kiadásokat bármi áron alátámasztó bevétel. Ennek az elvárásnak a fényében a fiskális politika legfőbb célja a pillanatnyi likviditás megteremtése, és nem volt meghatározó szempont a fenntarthatóság. Ez egyben meg is magyarázza az államadósság krónikus növekedését. A deficit ebből az aspektusból nézve teljesen más megvilágításba került a 16–17. században, mint a 20–21. század modern gazdasági környezetében. A korban mai értelemben vett állami költségvetési tervezetek még nem készültek, ez inkább a 18. század jellemzője lesz.⁵² A kiadási oldal három fő tényezőre fókuszált: a háború költsége, az udvartartás költsége, a hitelek kamattörlesztésének költsége. Mivel a kiadások jellemzően évről évre meghaladták a bevételeket és a deficit krónikussá vált, ezért a hitelezés rendszere, a jövedelmek és bevételek elzálogosítása (ami azonban lekötötte a korona bevételi forrásait), illetve az eladósodás elkerülhetetlen volt.

Létrejött az ördögi kör, amiből kevés kiút maradt. Ugyanakkor a korona bevételei nem alkottak folyamatos és egységes rendszert, hiszen az adók, vámok, a gyarmati kincsek, a bérbeadásokból származó összegek rendszertelenül fluktuáltak, kevésbé voltak előre tervezhetőek. Ez a körülmény rendkívül megterhelte a likviditást, és váratlan kihívások elé is állította a koronát azáltal, hogy a bevételekhez való hozzájutás gyakran sem térben, sem időben nem volt összhangban a kiadási szükségletekkel. Számolni kell ezen felül egy kevésbé figyelembe vett különleges tényezővel is: a Katolikus Monarchia a hadi- és zsoldköltségeket Németalföldön és más európai harcmezőkön jellemzően ezüstben és aranyban fizette az európai pénzpiacokon és vásárokon (Antwerpen, Genova, Medina del Campo stb.) beváltott váltóleveleken keresztül.⁵³ Ugyanakkor a 18. századi költségek növekedésében jelentős szerepet játszott az is, hogy az itáliai és németalföldi pénzváltó területek extraköltséggel működtek, az ottani pénzemberek ezüst prémiumot (*premio de la plata*) követeltek, mivel a spanyol területeken az ezüst- vagy aranyalapú elszámolások mellett elterjedt a rezes és ezüstöt is tartalmazó váltópénz, a vellón használata.

⁵² *Kenyeres, I.*: A „Fiscal-Military State” i. m. 91–122. Az európai pénzügyekre, különösen a bevételek és kiadások, költségvetések problematikájára lásd uo. 93–99.

⁵³ *Escribano Páez, J. M. – García Montón, A.*: De gobernantes y deudas i. m. 403.; *Carlos Morales, C. J.*: Endeudamiento dinástico i. m. 71–73.

3. diagram A Katolikus Monarchia kiadásai (millió dukátban)

Forrás: *Carlos Morales, C. J.: El precio del dinero i. m. 31.*

A vellón a 17. század folyamán jelentős infláción ment keresztül, ami az infláció és az ezüst prémium kettős hatására magas felárat indukált a spanyol korona kárára.⁵⁴ Bár a korona szempontjából a váltópénz inflálása hasznosnak bizonyult a konszolidált államadósság leértékeléséhez – amivel a 17. századi Habsburg uralkodók többször éltek is, ám egyúttal költségesebbé is tette a korona kiadásainak finanszírozását. Ha a birodalom kiadásait vizsgáljuk, meglepő módon, de hosszú évtizedekig a kiadás és a bevétel látszólag azonos nagyságrendű volt és ütemesen növekedett. Tehát, az államháztartás egészséges egyensúlyt mutathatott volna, hiszen bár jellemzően deficités a fiscus, mégis találunk pozitív eredményt hozó éveket is. Joggal merül fel a kérdés: miért beszélünk a Katolikus Monarchia esetén mégis egy rendkívül költséges, hatalmas hiányokat felhalmozó, alapjában véve fenntarthatatlan gazdasági pályán mozgó pénzügyi rendszerről?

Eladósodás és hitelezés

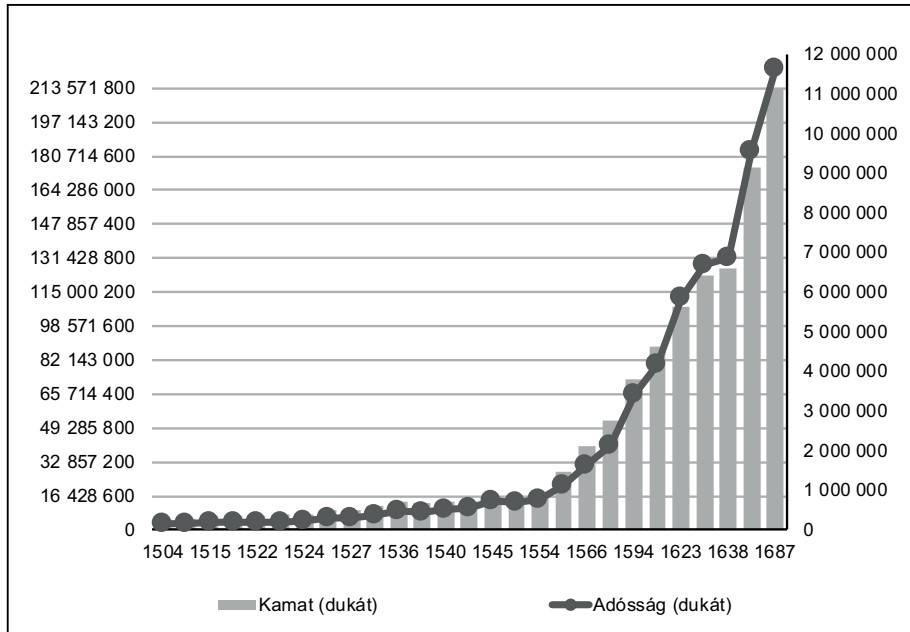
Az előző kérdésre a válasz három jelentős tételben található meg. A németalföldi háború 1566 és 1621 között drasztikusan növekvő terhelést jelentett, adódtak

⁵⁴ *Carlos Morales, C. J.: El precio del dinero i. m. 44–45, a premio de la plataról itt: 67–71.*

évek (például 1594), amikor a költségek 25%-át ez az egy front vitte el, miközben a Monarchiának még számos egyéb háborús területen is helyt kellett állnia. Amikor 1594-ben 4,10 millió dukátot költött a korona Németalföldre, közel hasonló tételben költekezett más frontokon, ami „védelem” címszó alatt jelenik meg 3,50 millió dukát értékben. Tehát a kiadások több mint 50%-át háborúk vitték el. De ne gondoljuk azt, hogy az úgynevezett békeévekben a helyzet másképpen nézett volna ki. Például 1617-ben, amikor elvileg a Katolikus Monarchia békében volt a három nagy ellenfelével – a hollandokkal, franciákkal és angolokkal egyaránt –, a korona költségei egyáltalán nem csökkentek, és 13 millió dukát környékén voltak. A háborút azonban valójában nemcsak adó- (vagy egyéb rendes vagy rendkívüli) bevételekből finanszírozták. A legjelentősebb teher a korona pénzügyi egyensúlyában a dinasztikus politika hitelezési rendszeréből fakadt. A Habsburg uralkodók hitelszerződésai jellemzően hosszú lejáratú állampapírokra, azaz konszolidált államadóságra (juro) és rövid lejáratú hitelszerződésekre, azaz lebegő államadóságra épült (asiento). A konszolidált államadóság (juro) utáni kamattörlesztés önmagában drasztikus méretű volt. Az expanzívan növekvő eladósodás a 9–14%-os kamatkörnyezetben hatalmas kamatterhet is jelentett. De az asiento-szerződések is hasonló hatást gyakoroltak a fiscusra, mivel 1566 és 1600 között a korona 438 asiento-szerződést kötött összesen 83 188 578 dukát értékben.⁵⁵ Önmagában csak a kamatok visszafizetése 1559 és 1621 között az 1,49 millió dukátról 5,60 millió dukátra növekedett. Ezek a hatalmas összegek azon felül, hogy az évtizedek során folyamatos növekedést mutattak, ráadásul – évektől függően – a kiadások 33%-át, nem ritkán több mint 50%-át jelentették. A két teher (államadóság kamatterhei és a németalföldi háború súlya) viszont már maga alá temette a korona likviditását. Joggal merül fel a kérdés, hogy ilyen környezetben a bankárok, a hitelező magánemberek miért nyújtottak további hiteleket a koronának? Miért öntötték a pénzt a feneketlen zsákba? Túl egyszerű válasz lenne – bár nem teljesen valótlan –, hogy ők is futottak a befektetéseik után, és az újabb hitelek megadásával tulajdonképpen a korábbi hiteleik és kamataik (legalább egy részének) megtérülését remélték. A Bourbon-korszak pénzügyeinek egyik legérdekesebb eleme, hogy a Habsburgok katasztrófális eladósodása 1700 után olyan hatást gyakorolt a Bourbon pénzügyi politikára, hogy kifejezetten rettegetek a Habsburg örökség terhe alatt tovább eladósodni. A 18. századi spanyol fiskális állam egyik legfontosabb ismérve, hogy a korona sokkal konzervatívabb pénzügypolitikát folytatott, nehezebben vállalt háborús terheket, és az államadóság nem növekedett olyan mértékben, mint ahogy ez más államok esetében történt.

⁵⁵ *Carlos Morales, C. J.*: El precio del dinero i. m. 43–46.; *Carlos Morales, C. J.*: Endeudamiento dinástico i. m. 64–65.

4. diagram A Katolikus Monarchia adóssága (dukátban)

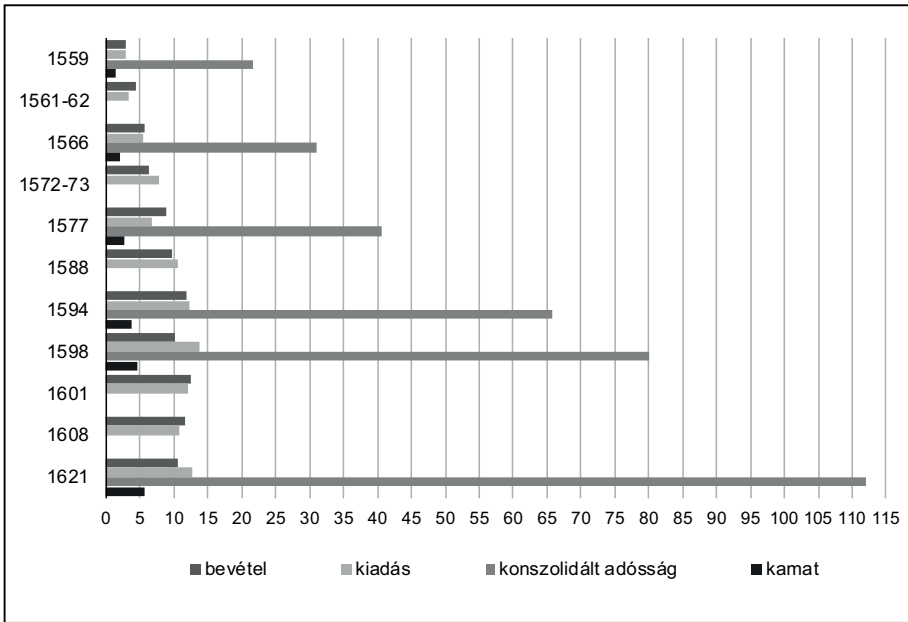

Forrás: *Carlos Morales, C. J.: El precio del dinero i. m. 43.*

A 16–17. században viszont a korona adósságának növekedése önmagáért beszél: a katolikus uralkodók ideje alatt az adósság már nagyjából a 3–4-szerese volt a korabeli bevételeknek. V. Károly lemondása környékén mintegy 15 millió dukát (más szerzők szerint közel 20 millió dukát) adósság állt szemben kb. 2,8–3 millió dukát bevétellel. A trend II. Fülöp, még inkább III. Fülöp idején mutat exponenciális növekedést. Bár a bevételek II. Fülöp halála környékére több mint megháromszorozódtak (10–11 millió dukátra növekedtek), II. Fülöp több mint 80 millió dukátnyi adósságot hagyott utódaira, ahol csak a törlesztés kamatai magasabb szinten voltak, mint V. Károly 40 évvel korábbi bevételei! A folyamat nem állt meg, hanem egyre gyorsuló ütemben temette maga alá a spanyol korona pénzügyeit. A harmincéves háború elején már bőven 100 millió dukát fölé került az adósság, a kamattörlesztések súlya pedig 5,6 millió dukát volt, a bevételeknek majdnem a fele. 1687-re pedig 222 millió fölé kúszik a tőketartozás, míg a kamat már a korabeli bevételekkel megegyező szintet éri el. Ezek után nem tekinthető csodának, hogy a Habsburgokat követő Bourbon adminisztráció rettegett az eladósodástól.

Ha a fenti bevételeket, kiadásokat, államadósságot (tőketartozás és kamattartozás) összevetjük egy ábrán, akkor az (5. diagram) szemléletesen tükrözi a probléma súlyát.

5. diagram A bevételek, kiadások és adósságállomány alakulása (millió dukátban)

Forrás: saját számítás C. J. Carlos Morales adatai alapján

A Katolikus Monarchia bevételei a 16. század derekától a 17. század első három évtizedéig közel négyszeresére növekedtek. A kiadási oldal (a tőketartozás nélkül, csak a jurok kamattörlesztését figyelembe véve) ezzel összhangban növekedett, és hasonló számokat és arányokat mutat. Ahogy már erről korábban volt is szó, önmagában csak a konszolidált államadósság után fizetendő kamat mérete is egyre nagyobb terhet rótt a kincstárra. Már V. Károly idején kialakult az a gyakorlat, hogy a hosszú lejáratú hitelszerződéseket (juro) jellemzően a rendes bevételekre kötötték (például alcabala, tercias), míg a rendkívüli bevételek, mint a kasztíliai rendek úgynevezett servicios adói, vagy az egyházi bevételek pedig a háború pillanatnyi finanszírozására szánt asientos és váltólevelek fedezetéül szolgáltak.⁵⁶ Ez a rendszer azt eredményezte, hogy a rendes bevételek egyre nagyobb arányban a konszolidált államadósság (juro) kamatait fedezték, ami az évek során viszont a deficitet szabadította el egyre növekvő mértékben. A deficit krónikus maradt a későbbi uralkodók idején is, ami a dinasztikus politika, a háborúk finanszírozása szempontjából jelentős likviditási problémákat okozott. Ebből a kiutat ideig-óráig a további hitelfelvelek biztosították – egyenes út az államadósság olyan szintű növekedéséhez, ami már csak az

⁵⁶ *Carlos Morales, C. J.: El precio del dinero i. m. 37.*

adósságkamatok fizetési kötelessége révén súlyosan túlterhelte a pénzügyeket és a birodalom 17. századi hanyatlásának legjelentősebb tényezőjévé vált. Ahogy a számok is mutatják, a konszolidált adósság aránya az éves bevételekhez képest a 16. század folyamán nagyságrendileg azonos arányú volt: 1566-ban 5,71-szer, 1577-ben 6,09-szer, 1594-ben 5,33-szor, 1598-ban 5,84-szer volt nagyobb. Ugyanakkor a 17. századra a trend ezen a területen is változott, hiszen 1623-ban már jelentősebben, 8,83-szor volt nagyobb. Az olló a harmincéves háború után nyílt nagyobbra, amikor a korona bevételei épphogy meghaladták a konszolidált adósság kamatát (kb. 6,6 millió dukát még 1538-ban, viszont kb. 9,1 millió dukát 1667-ben, kb. 11,1 millió dukát 1687-ben) és a háború, valamint az udvar költsége még ezen felül volt.

Államcsődök?

Ha a spanyol Habsburgok fiskális teljesítményét nézzük, akkor kisebb csodának tekinthető, hogy ez a rendszer ennyi időn keresztül működőképes maradt, és a Katolikus Monarchia egy időben több fronton is képes volt birodalmi érdekeit mintegy két évszázadon keresztül sikeresen védelmezni. Nemhiába mondták II. és III. Fülöp idején, hogy az Isten is spanyol, ami kifejezte a birodalom katonai és pénzügyi kapacitását, erőforrásait.⁵⁷ Ugyanakkor elfedte gazdasági sérülékenységét és hosszú távú fenntarthatatlanságát. Az igazi nagy kérdés, hogy mégis miért lehetett fenntartani egy ennyire deficites és hatalmas adósságot felhalmozó birodalmat? Miként lehetséges, hogy a gyakori államcsődök ellenére a Katolikus Monarchia évtizedeken keresztül rendületlenül háborúzott, és a dinasztia „hitelfelvevő képessége” változatlan volt, a hitelforrásokhoz hozzájutott. Fontos talán először tisztázni, hogy a szó klasszikus értelmében államcsödről nem beszélhetünk a 16–17. századi Katolikus Monarchia esetében annak ellenére sem, hogy meglehetősen sűrűn függesztették fel a kifizetéseket (1557, 1575, 1596, 1607, 1627, 1647, 1652, 1660, 1662). Valójában az állam, a korona tulajdonképpen nem tud csődbe menni, bár a pénzügyi krízisek, nevezzük azokat akár államcsődöknek, jelentős pénzügyi zavarokat okoztak, és egyes esetekben valóban átalakították a hitelezők körét is (német, genovai, majd portugáliai és németalföldi bankárok stb. korszakai). Ugyanakkor, külön kiemelendő, hogy egyes bankár dinasztiák (így Fugger, Welser) több generáción keresztül finanszírozták a Habsburgokat, illetve egyes korszakok (például genovai bankárok – Grimaldi, Centurione családok) akár több pénzügyi krízisen keresztül is átnyúltak.⁵⁸

⁵⁷ „... al parece que Dios es español al obrar tan grande milagro” [úgy tűnik, hogy az Isten is spanyol, hogy ilyen nagy csodát hajtott végre – fordítás K. Z.] hangzott el állítólag 1585. dec. 7-én egy németalföldi hadvezér szájából, amikor Empelnél a bekerített spanyol tercio csodával felérvő győzelmet aratott.

⁵⁸ *Ramón Carande*: Carlos V y sus banqueros I–III. Barcelona 1943.; *Hermann Kellenbenz*: Los Fugger en España y Portugal hasta 1560. Salamanca 2000.; *Felipe Ruíz Martín*: Los hombres de negocios

1. táblázat A Katolikus Monarchia adóssága (dukátban)

Év	Adósság	Kamat
1504	2 996 332	299 636
1505	2 907 109	290 711
1515	3 536 410	344 800
1516	3 585 723	349 608
1522	3 871 607	367 803
1523	3 927 860	373 803
1524	4 281 123	406 707
1526	5 527 556	497 480
1527	5 485 333	493 824
1529	6 899 423	620 949
1536	8 984 333	718 747
1538	8 438 100	675 048
1540	10 160 000	711 200
1542	10 405 905	728 413
1545	13 811 149	863 187
1552	13 117 934	798 882
1554	14 420 536	878 211
1560	21 659 283	1 468 499
1566	31 079 449	2 107 187
1573	40 585 748	2 751 714
1584	–	3 273 171
1594	65 694 483	3 816 849
1598	80 039 619	4 634 849
1623	112 540 000	5 627 000
1637	128 374 978	6 418 749
1638	131 774 979	6 588 749
1655	–	6 648 000
1659	–	10 005 869
1667	182 946 820	9 147 341
1687	222 988 411	11 149 491

Forrás: *Carlos Morales, C. J.: El precio del dinero i. m. 43.*

Mi is történt valójában az államcsődök, pénzügyi krízisek esetében? Egyrészt fontos kiemelni, hogy a Katolikus Monarchia egy olyan globális és nyitott gazdasági rendszerként működött, amely valójában attraktív volt, és vonzotta a belho-
ni, de még inkább a külföldi befektetőket, bankárokat. Ez a különleges bizalmi háttér lehetett az a gazdaságpszichológiai ok, ami a hitelezési rendszert hosszú évtizedeken, még az elszenvedett veszteségek ellenére is fenntartotta. Az államcsődök kialakulásának forгатókönyve úgy nézett ki, hogy amikor az adott gazdaságpolitikai pillanat, dinasztikus politikai érdek éppen úgy hozta, akkor az uralkodó

genoveses de España durante el siglo XVI. In: *Fremde Kaufleute auf der Iberischen Halbinsel*. Ed. Hermann Kellenbenz. Köln–Wien 1970. 84–99.

egy komplex pénzügyi manőverbe kezdett az adósságok és azok kamatainak az átütemezése érdekében. Valójában csak a rövid lejáratú adósságot érintette a manőver, amely során az adósságállomány kamatait igyekeztek rendezni a hitelezőkkel. Tehát a korabeli államcsőd valójában nem más, mint adósság-átütemezés és a kamatok visszafizetése. Ráadásul a korona csak a legkritikább helyzetben „elszenvedője” a gazdasági eseménynek, sokkal inkább aktív és tudatos irányítója. Példaként tekintsünk át néhány adósságrendezést.

1557-ben II. Fülöp bejelentette, hogy apja, V. Károly által felhalmozott adósságokat ő nem vállalja át. Még 1556-ban az ifjú uralkodó udvarában felmérték, hogy milyen örökséget hagyott az édesapja lemondását követően, és azt tapasztalták, hogy csak a rövid lejáratú hitelek összege (asiento) eléri a 7 524 000 dukátot, és ebből 5 224 000 dukátnyi asientok az eljövendő 1557 és 1660 között elzálogosított forrásokat kötötték le. További 1 740 000 dukát várt elzalogosításra a deficit és likviditási problémák okán. Ugyanekkor még kalkulálni kellett 4 086 200 dukátnyi rendes költséggel, de erre nem voltak szabad bevételi források. Így a bevételeket többszörösen meghaladó, kb. 12,6 millió dukát lebegő adósság és ki nem fizetett összeg terhelte a fiscust, amiből legalább a felére semmi fedezet nem volt. Az uralkodó valójában a rövid lejáratú hitelek (asiento) visszafizetésének felfüggesztését rendelte el, valamint sikeres, intenzív tárgyalásokat folytattak a hitelezőkkel, hogy az asientokat átalakítsák hosszú távú, konszolidált adóssággá (azaz jurová). A tranzakciót egy sokkal kedvezőbb kamatkörnyezettel igyekeztek vonzóvá tenni a hitelezők számára.⁵⁹

Pár évvel később újabb pénzügyi krízis alakult ki, amelynek során a genovai pénzemberek túl nagy kontrollt szereztek az államadósság és az állami bevételek kezelése felett. Egyes pénzügyi szervezetekben konkrétan a genovai bankárok képviselői is ott ültek, részt vettek a mindennapi ügymenetben. Magáról az adósság-visszafizetés felfüggesztéséről már 1573-ban megszületett II. Fülöp környezetében a döntés, de a lépést két évig, egészen 1575 szeptemberéig elhalasztották, hogy megteremthessék hozzá a megfelelő politikai helyzetet. Legfőbb politikai szempont az volt, hogy a németalföldi háború finanszírozására a lehető legkisebb veszteséget gyakorolja a lépés. Talán nem véletlen, hogy a zsoldfizetések miatt fellázadt németalföldi spanyol hadsereg egy évvel később, 1576. november 4. és 7. között fosztotta ki Antwerpent, ami akkor valójában a spanyol korona birtokában volt, és egyike a korabeli jelentős európai pénzváltó piacoknak.⁶⁰ A hitelek felfüggesztéséhez és újratárgyalásához szükséges volt egy pénzügyi tartalék felépítése, amit az alcabala adó kirovási rendszerének a

⁵⁹ *Carlos Morales, C. J.*: El precio del dinero i. m. 71–87.

⁶⁰ *Lovett, A. W.*: The Castilian bankruptcy of 1575. *Historical Journal* 23. (1980) 899.; *James D. Tracy*: A Financial Revolution in the Habsburg Netherlands. *Renten and Renteniers in the County of Holland, 1515–1565*. Berkeley 1985.

felemelésével érték el. Így csak ebből az adónemből 2,5 millió dukát bevételt sikerült generálni. Ezt követően egyrészt felfüggesztették a nem sokkal korábban elzálogosított javak átadását, illetve az 1561 után kötött valamennyi asiento-szerződést is. A lépések is mutatják, hogy valójában nem volt csődközeli állapot, annak ellenére sem, hogy a lebegő adósság 15 millió dukátra rúgott, amiből kb. 5 millió dukátnak nem volt fedezete, a többi mögött pedig juro szerződések biztosították a pénzügyi hátteret. De ilyen helyzet előtte és utána is előállt a spanyol birodalom gazdaságtörténete során. Úgy tűnik, hogy a választ arra, hogy miért volt szükség erre a komplex pénzügyi manőverre, inkább a genovai bankárokkal való együttműködés területén kell keresnünk. II. Fülöp udvarának a célja elsődlegesen az volt, hogy az elzálogosított bevételek feletti kontrollt visszanyerjék, a deficitet pedig úgy kezeljék, hogy újratárgyalásra kényszerítik a hitelezőket a hitelek és váltók költségeinek, kamatainak ügyében. Az 1575-ös bejelentést követően 1576-ban a pénzügyi válságkezelő akció azzal folytatódott, hogy az uralkodó utasítására a hitelek jelentős részét egyoldalúan hosszú lejáratú jurora alakította át. A kormányzati szándék alapján véve sikeres lett, hiszen II. Fülöp visszanyerte pénzügyi mozgásterét, igaz, annak árán, hogy jó pár genovai és más nemzetiségű bankár csőd közeli állapotba került. Végül 1577-re megszületett a megállapodás a hitelezőkkel: Fülöp visszavonta az asientok nyereségeit megnyirbáló költségcsökkentési rendeleteit, cserébe viszont a pénzemberek elfogadták a kérdéses hitelek jurokká történő átalakítását. Ugyanakkor ez a siker valójában a németalföldi és itáliai háborúk folytatásához szükséges likviditási problémát oldotta meg. A konszolidált államadósság (juro) pár év alatt mintegy 25%-kal megemelkedett, kb. 40 millióról (1573) több mint 50 millió dukátra (1577) úgy, hogy a kamattartozás ehhez képest nem növekedett annyit, 2,7 millióról mintegy 3 millióra. További problémát jelentett, hogy valójában a bevételek nem szabadultak fel, továbbra is tartósan elzálogosítva maradtak, ami hosszú távon káros hatást gyakorolt a korona pénzügyeire. A mérleg másik serpenyőjébe érdemes azonban elhelyezni, hogy 1575 után a Katolikus Monarchia pont az 1575-ös pénzügyi válság során kialakított megoldások révén vált képessé arra, hogy likviditási helyzetét javítsa. Ezáltal éveken keresztül tudott finanszírozni több fronton zajló párhuzamos háborúkat nemcsak Németalföldön, hanem Itáliában, Franciaországban, a földközi-tengeri és az atlanti-óceáni térségben egyaránt.⁶¹

A további fizetési felfüggesztések, államcsődök közül csak utalás szintjén szeretnék kitérni az 1607. évre, amikor az 1601 óta problémát okozó magas lebegő államadósság mellett nem volt elég elérhető bevételi forma, hogy az asientokat jurokká alakítsák át, és ezzel konszolidálják az adósságszintet. A költségvetésen lévő

⁶¹ *Carlos Morales, C. J.*: El precio del dinero i. m. 26–27., 105–123.; *Uő*: Endeudamiento dinástico i. m. 30.

ideiglenes nyomás csökkentése érdekében a visszafizetéseket felfüggesztették, ami a genovai hitelezőkre mért csapást.⁶² Ugyanakkor 1608-ban már ismét megállapodtak a genovaiakkal, ami azzal járt, hogy a jurók költsége növekedett: a hatéves kamat 5% maradt, viszont az életre kötött, egyben örökölhető⁶³ juro 10%, a két életre szóló pedig 8,33%-ra növekedett.

A látszólagos veszteségek ellenére III. Fülöp uralkodása alatt a genovai bankárok egyik leghatékonyabb időszakáról beszélhetünk, hiszen az összes olyan jelentős kormányzati intézményben, amely a spanyol korona pénzügyeiben érintett volt (például Pénzügyi Tanács [Consejo de Hacienda]), egyes junták (Diputación de Medio General) stb. genovai ágensek ültek. Előállt olyan helyzet is, hogy 1610–1611 környékén a genovaiak tulajdonképpen saját maguknak fizettek viszsza mintegy 5 millió dukátnyi adósságot.⁶⁴ Ez a helyzet azonban távlatilag egyáltalán nem javította a korona pénzügyi egyensúlyát, abban állandó romlást tapasztalhatunk. Még bőven a harmincéves háború kitörése előtt a „családi ezüst”, azaz az uralkodó saját patrimoniumának az elzálogosítása is tükrözi a kritikus helyzetet. Nem tekinthető véletlennek az sem, hogy ezekben az években jelent meg egy új adó, az úgynevezett *donativo*, ami a nemesi adómentesség rendszerén ütött rést. 1622 után a korona új eszközökkel is próbálkozott, a *vellón* réz és ezüst alapú váltópénz tudatos inflálása révén igyekeztek a jurókat, azaz a konszolidált adósságot is inflálni, ezáltal az adósságállomány egy részét eltüntetni.

Ezt követően a juróok értékükből sokat veszítettek, attraktivitásuk sokat csökkent, és más hitelezési megoldások kerültek előtérbe.⁶⁵ A sikeres pénzügyi lépés veszteség oldalára írandó ugyanakkor, hogy Itáliában, Németalföldön az ezüst és az arany volt a váltók fedezete, a rezet is tartalmazó vellónban nem volt pénzügyi bizalom. Így a váltópiacokon a Katolikus Monarchiának kirívóan magas váltási jutalékot (az úgy nevezett ezüst prémiumot) kellett fizetnie, ami esetenként 5%-ról 50%-ra növekedett!⁶⁶ IV. Fülöp uralkodásának elején tudatos cél volt, hogy az idegennek tekintett genovaiak és a Fuggerek helyett „helybéliek” vegyék át a hitelezés szerepét. A folyamat nehézkes és lassú volt, alapjában véve nem igazán sikerült spanyol hitelező dinasztiákat kinevelni. Úgy tűnt, hogy 1627-ben vége lett a genovai bankárok korszakának, és háttérbe szorultak a portugál és félszigeti, németalföldi *converso* (kikeresztelkedett zsidó) pénzemberekkel szemben.⁶⁷

⁶² *Uő*: El precio del dinero i. m. 147–162.

⁶³ Juro de por vida, azaz olyan állampapír, amit a hitelező teljes életére kötnek és örökölhető.

⁶⁴ *Carlos Morlaes, C. J.*: Endeudamiento dinástico i. m. 101.; *Uő*: El precio del dinero i. m. 29., 171.

⁶⁵ *Escribano Páez, J. E. – García Montón, A.*: De gobernantes y deudas i. m. 395–396.

⁶⁶ *Carlos Morales, C. J.*: Endeudamiento dinástico i. m. 103–107.

⁶⁷ Uo. 112–118; *Carlos Morales, C. J.*: El precio del dinero i. m. 167–191.

A fenti kitekintés példát mutat arról, hogy milyen eszközök álltak rendelkezésre a kora újkori uralkodók számára a hitelezési rendszerek fenntartására és a pillanatnyi pénzügyi likviditás kezelésére. Mint látható, a legfőbb motívum nem az állam „pénzügyi egészségének” távlatos fenntarthatósága volt, hanem a dinasztikus (hadi) politika fenntartása, és az annak megvalósításához szükséges anyagiak biztosítása egy-egy időszakra. Ennyiben tehát a klasszikus fiskális-katonai állam fogalma a 16–17. századi Katolikus Monarchia esetében nehezen vagy korlátozott értelemben alkalmazható. Nem csak azért, mert a terminológia bizonyos feltételei a Habsburg spanyol birodalomra egyszerűen nem adaptálhatók, hiszen – szemben az egyéb európai versenytársakkal – a korabeli Európa közel 25%-át magába foglaló, Afrikára, Amerikára és Ázsiára is kiterjedő multacentrikus, több európai központtal rendelkező Habsburg birodalomban *egységes spanyol fiskális rendszer*, mint olyan nem létezett, nem is létezhetett. Így a fiskális politika semmiképpen sem a későbbi „spanyol nemzethez” kötődött, hanem a nemzetek feletti dinasztikus érdekeket szolgálta. Illetve olyan körülmények között valósult meg, ami teret sem adott azoknak a kereskedelem ösztönző és gazdasági hatékonyságot támogató rendszereknek, társadalmi intézményeknek, ami majd a 18. századi Angliát jellemzi (és amiből a spanyol Bourbonok a 18. század folyamán sokat implementálnak).⁶⁸ Ne felejtjük el azt sem, hogy a Habsburg Katolikus Monarchia globális perspektívában működött, viszont a Bourbon Spanyol Királyság „befelé forduló” lett, elveszítette az európai tartományai jelentős részét. A spanyolok esetében a változáshoz szükség volt másra is: jelesül, hogy egy összetett, többközpontú globális hatalom elveszítse európai centrumainak egy jelentős részét, visszaszoruljon a Pireneusok mögé, és a 18. század sikeres fiskális-katonai államainak gazdaságilag kiszolgáltatott európai hatalmává alakuljon át. E birodalmi veszteségek viszont új lehetőségeket is biztosítottak, és fiskális szempontból már egy sokkal hatékonyabb államrendszer kialakítását segítették elő. (Az másik kérdéskör, hogy a 18., de még inkább a 19. századi Spanyol Királyság mennyire tekinthető sikeres atlanti hatalomnak.)

Elgondolkodtató, hogy a Habsburg Katolikus Monarchia a folyamatos pénzügyi krízis és a sorozatos fizetési felfüggesztések ellenére valójában hogy nem omlott össze ilyen gazdasági terhek alatt. Azaz a likviditás pillanatnyi kérdése sokáig kezelhető maradt a konszolidált államadósság terhére, még azzal együtt is, hogy a deficit állandósult maradt. A Katolikus Monarchia 1648 és 1700 között egy lassan, folyamatosan kimerülő, gazdasági szempontból egyre nehezebben működő állam benyomását keltette, amely a kezelhetetlen pénzügyek okán egyre gyengébb teljesítmény nyújtott a harcmezőkön, háborúkat veszített el, kormányzati teljesítménye pedig drasztikusan csökkent.

⁶⁸ A dilemmát jól összefoglalta *Yun-Casallilla, B. – Comín, F.*: Spain: From Composite Monarchy i. m. 234.

THE FISCAL-MILITARY STATE AND THE CATHOLIC MONARCHY
IN THE SIXTEENTH AND SEVENTEENTH CENTURIES

by Zoltán Korpás

SUMMARY

The study aims to present the effects of debates around the military revolution and the fiscal-military state on Spanish historiography. As regards the problem of military revolution, it stresses that while Spanish military changes were among the most influential in the period, these received limited attention from a mostly Anglo-Saxon historiography. Alongside an examination of the emergence of standing land armies, the study also deals with the appearance of the first oceanic and Mediterranean war fleets, and of the first standing units of sea forces. Under the rule of the Habsburgs in the sixteenth and seventeenth centuries, the Catholic Monarchy can be regarded as the first global power in world history and one which, from the perspective of its organisation, was a composite, multi-centred dynastic state. Due to its fragmentation, heterogeneity and geographical reach, the empire constituted, within and outside Europe, a peculiar mixture, the maintenance of which required immense economic efforts. The paper, consequently, analyses the income and expenses of the Catholic Monarchy, the credit system that made the financing of war possible, and also the long-term detrimental effects of loose and consolidated state debt and of the heavy burden of interest attached to them. Since the Catholic Monarchy went through a series of fiscal crises referred to as state bankruptcy between 1556 and 1700, the paper examines in detail the background to the individual suspensions of payment.